

Pedagogika Miloše Zapletala

Ing. Petra Urbanová

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Petra URBANOVÁ**
Osobní číslo: **H118581**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Pedagogika Miloše Zapletala**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách"(IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na zjištění pedagogických cílů Miloše Zapletala
- na pokus o rekonstrukci jeho pedagogického systému
- na zjištění, v čem navazuje na skauting, v čem na woodcraft, v čem na dílo J. Foglara a v čem je originální
- na zjištění, jakým pedagogickým cílům Zapletal používá hru, jak chápe fenomén hry
- na kvalitativní výzkum využitelnosti publikací Miloše Zapletala a jeho pedagogických metod pro dnešní neskautskou mládež.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Zapletal, M., Neuman, J.: Hry do kapsy X. Sociálně psychologické, motorické a kreativní hry. Praha, Portál 2005

Zapletal, M.: Rok malých dobrodružství výzkumů, objevů, her, tvůrčích pokusů, zkoušek všestranné zdatnosti a podivuhodných setkání. Praha, Euromedia Grup- Knižní klub 2008

Zapletal, M.: Velká encyklopedie her; I. Hry v přírodě. 3. vyd. Praha, Leprez 1995

Zapletal, M.: Velká encyklopedie her; IV. Hry ve městě a na vsi. 2. vyd. Praha, Leprez 1998

Zapletal, M.: Výpravy za dobrodružstvím. 3. upravené vydání, Praha, Euromedia Grup- Knižní klub 2009

Zapletal, M.: Vycházky a výlety s dětmi. Zážitky, objevy, hry, zábava, poznání. Praha, Portál 2003

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Mgr. Antonín Dolák, Ph.D.

Katedra společenských věd

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ing. Petra Urbanová

Jméno, příjmení studenta

Podpis

V Brně 24.3.2014

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávající zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

²⁾ zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

³⁾ zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Petra Urbanová, Pedagogika Miloše. Brno, (Diplomová práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií, 2014, 98 stran textu.

Tato práce je věnována rekonstrukci pedagogického systému současného skautského pedagoga Miloše Zapletala, jeho pedagogickým cílům, tomu v čem navazuje na skauting a woodcraft, v čem na dílo Jaroslava Foglara a v čem je originální. Je zaměřena na to, k jakým pedagogickým cílům používá hru a jak chápe fenomén hry a zda lze s využitím publikací a metod Miloše Zapletala připravit zajímavý volnočasový program i pro dnešní neskautskou mládež.

Klíčová slova: Skaut, Junák, Miloš Zapletal, woodcraft, Jaroslav Foglar, výchova mládeže, volnočasové aktivity mládeže, Kruh, Prázdninová škola Lipnice, hry.

ABSTRACT

This thesis is inscribed to current scout pedagogue Miloš Zapletal pedagogical system restoration. Thesis is focused on Miloš Zapletal pedagogical goals, continue scouting and woodcraft, continue Jaroslav Foglar works and authenticity of his (Miloš Zapletal) works.

I have focused on using game in pedagogical goal frame, Miloš Zapletal comprehension of game phenomenon and especially using his works for preparation interesting free time activities scheme for general (mean not only scouts) youth.

Keywords: Miloš Zapletal, Jaroslav Foglar, Scout, Junák, Woodcraft, youth education, games, Kruh, Vacation School Lipnice, leisure time program for children and youth.

MOTTO

„Spal jsem a zdálo se mi, že život je radost. Probudil jsem se a viděl jsem, že život je služba. Sloužil jsem a zjistil jsem, že služba je radost.“ (Rabíndranáth Thákur. Přeložil M. Zapletal)

Především děkuji panu Miloši Zapletalovi za odpovědi na mé otázky, které mi ochotně poskytoval v naší osobní korespondenci.

Dále děkuji panu PhDr. Mgr. Antonínu Dolákovi, Ph.D. za odborné vedení a metodickou pomoc poskytnutou při zpracování této diplomové práce.

V neposlední řadě pak děkuji řediteli Knihovny Karla Dvořáčka ve Vyškově dr. Vladislavu Raškovi za zapůjčení literárních pramenů nejen z fondů knihovny, ale i ze soukromé sbírky.

Nakonec děkuji paní Jaroslavě Nikodýmové vedoucí turistického kroužku při DDM Vyškov, že ve mě vložila důvěru a svěřila mi přípravu dvanácti výletů a vycházek pro děti ze svého kroužku.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 MILOŠ ZAPLETAL SKAUTSKÝ VŮDCE A SPISOVATEL	13
1.1 PŘEDCHŮDCI SKAUTINGU	13
1.2 WOODCRAFT	14
1.3 SKAUTING	15
1.4 SETON VERSUS BADEN-POWELL	16
1.5 ČESKÝ SKAUTING	17
1.6 VÝZNAM SKAUTINGU A WOODCRAFTU	21
1.7 IDEÁLY SKAUTINGU A WOODCRAFTU V ODDÍLOVÉ PRAXI MILOŠE ZAPLETALA	23
1.8 MILOŠ ZAPLETAL JAKO PŘEKLADATEL A TVŮRCE SKAUTSKÝCH METODICKÝCH PŘÍRUČEK	26
1.9 MILOŠ ZAPLETAL JAKO REDAKTOR SKAUTSKÝCH ČASOPISŮ	30
2 MILOŠ ZAPLETAL A JAROSLAV FOGLAR	32
2.1 JAROSLAV FOGLAR SKAUT A SPISOVATEL	32
2.2 KONCEPCE SKAUTSKÉ VÝCHOVY DLE J. FOGLARA	37
2.3 JAROSLAV FOGLAR A MILOŠ ZAPLETAL.....	39
2.4 SOCIÁLNĚPEDAGOGICKÁ TÉMATA V LITERÁRNÍM DÍLE JAROSLAVA FOGLARA ...	41
2.5 SOCIÁLNĚPEDAGOGICKÁ TÉMATA V LITERÁRNÍM DÍLE MILOŠE ZAPLETALA	43
3 MILOŠ ZAPLETAL AUTOR KNIH PRO DĚTI A PROPAGÁTOR DĚTSKÉHO ČTENÍ	45
3.1 Z HISTORIE ČESKÉ DĚTSKÉ BELETRIE A UMĚLECKONAUČNÉ LITERATURY	45
3.2 MILOŠ ZAPLETAL JAKO AUTOR KNIH PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	46
3.3 VLIV DĚTSKÉHO ČTENÍ NA PSYCHICKÝ VÝVOJ DÍTĚTE	48
3.4 MILOŠ ZAPLETAL A JEHO PROGRAM NA PROPAGACI DĚTSKÉHO ČTENÍ	50
4 MILOŠ ZAPLETAL A FENOMÉN HRY	53
4.1 HRA.....	53
4.2 HRA A VÝVOJ OSOBNOSTI DÍTĚTE	55
4.3 HRY PRO DOSPĚLÉ	57
4.4 MILOŠ ZAPLETAL, SBĚRATEL A AUTOR HER	60
4.5 HRA JAKO PEDAGOGICKÝ NÁSTROJ MILOŠE ZAPLETALA	63
5 MILOŠ ZAPLETAL A JEHO PEDAGOGICKÝ SYSTÉM	67
5.1 PROGRAM PRO ROZVOJ TĚLESNÉ ZDATNOSTI.....	68
5.2 VÝCHOVA K PŘÍRODĚ.....	70
5.3 ESTETICKÁ VÝCHOVA.....	72
5.4 ETICKÁ VÝCHOVA	74
5.5 VÝCHOVA DOBRODRUŽSTVÍM, VÝCHOVA PROŽITKEM.....	76
5.6 KOMPLEXNÍ PROGRAM PRO VOLNÝ ČAS	79
II PRAKTICKÁ ČÁST	82

6	EMPIRICKÝ PRŮZKUM PŘI POUŽITÍ PEDAGOGICKÝCH METOD MILOŠE ZAPLETALA V PRAXI	83
6.1	POSTUP PŘI PROVÁDĚNÍ PRŮZKUMU	83
6.2	TÉMATA A NÁPLŇ JEDNOTLIVÝCH VÝLETŮ.....	84
6.3	KASUISTIKA JEDNOTLIVÝCH RESPONDENTŮ	89
6.4	ANALÝZA VÝSLEDKŮ EMPIRICKÉHO PRŮZKUMU	91
	ZÁVĚR	93
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	95

ÚVOD

V posledních letech ve většině rodin narůstá pracovní zatížení rodičů. Rodiče na své děti často nemají čas a tak dítě tráví dlouhé hodiny před televizní obrazovkou či monitorem počítače, po vzoru svých rodičů děti pasivně sledují pořady, nad kterými většinou nepřemýšlí, ztrácí zájem o knihy, o vlastní aktivní objevování světa. I ve škole jsou děti nezdávka pouze pasivními příjemci záplavy informací, které však nejsou provázány s praktickou zkušeností a nedokáží je tak zpracovat do smysluplného obrazu světa. Školský systém klade vysoké nároky na paměť, pohybové a praktické dovednosti stojí na okraji zájmu. Z rodin se vytrácí vzájemná komunikace i společné hraní a společné provádění různých pracovních činností. Domácí práce dnes zastávají moderní spotřebiče, děti tak neumí vykonávat ani základní činnosti.

Stále méně času tráví děti v přírodě a mimo dům vůbec. Ubývá dětské fantazie, hry se často omezují na napodobování filmových scén a počítačových her. Díky rozvoji internetu přestávají děti rozvíjet skutečné přátelské vztahy s vrstevníky a utíkají se ke kamarádům virtuálním, narůstá jejich sociální izolace, oslabují se jejich sociální vztahy i schopnost sociální komunikace. Jejich sociální chování se redukuje na jednoduchá schémata a formy. Stejně tak se omezují jejich vyjadřovací schopnosti. Zmenšuje se slovní zásoba, zplošťuje myšlení.

I sport děti často jen pasivně pozorují v televizi, místo aby samy sportovaly. Pasivní, sedavý způsob života a dlouhodobá expozice záření z obrazovek přináší imunitní, ortopedické, smyslové i nervové problémy. Ve spojení s nezdravou stravou je příčinnou narůstajícího procenta obezních v populaci.

Opačným extrémem jsou nepřiměřené ambice rodičů, kteří nutí své děti do zájmových aktivit dítě enormně zatěžujících časově, fyzicky či psychicky.

Stále více rodin má pouze jedno dítě, které pod vlivem různých hrozeb rodiče často nepouští mimo domov, dítě tak nedostává prostor zažít obyčejné dětské dobrodružství, zapojit se do spontánní hry s vrstevníky. Dětem je ze strany rodičů vštěpováno, že nemají nikomu důvěřovat, že svět je špatný.

Znalosti a informace lze dnes, díky počítačům a jiným technickým vymoženostem, už poměrně snadno získat, to co se děti musí naučit je orientovat se ve vlastním životě, vytvářet

si životní cíle, překonávat překážky, navazovat a udržovat mezilidské vztahy, rozvíjet empatii, prožívat krásy přírody.

Skautský pedagog Miloš Zapletal po celý svůj život usiluje o vytvoření komplexního programu pro volný čas dětí a dospívajících a o jejich navrácení k aktivnímu způsobu života, přičemž vychází z vlastních zkušeností ze své celoživotní práce s dětmi.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 MILOŠ ZAPLETAL SKAUTSKÝ VŮDCE A SPISOVATEL

1.1 Předchůdci skautingu

Historie výchovy mládeže sahá až ke kořenům lidstva. Nejstarší zdroj, ze kterého skauting myšlenkově čerpá, je starořecký ideál kalokagathia – harmonie duchovních a tělesných hodnot. Ze středověku si Skauting vypůjčil rytířské ideály a svého patrona sv. Jiřího – symbol boje dobra se zlem.

Od dob renesance řada pedagogických reformátorů přichází s myšlenkami o potřebě všestranné výchovy mládeže, výchovy přirozené, tedy výchovy v souladu s přírodou, výchovy prací, výchovy tělesné, výchovy oceňující individualitu dítěte.

Již od 15. století se objevují praktické pokusy o výchovné využití pobytu v přírodě. Mezi prvními osobnostmi, které hlásaly lásku k přírodě, a odklon od jednostranné knižní výchovy byl Francois Rabelais.

V 17. století vzniká v Čechách dílo Jana Ámose Komenského, jeho myšlenka přirozené všestranné výchovy, výchovy všech bez rozdílu, výchovy od narození až do stáří, jeho Pampaedie - Vševýchova.

Ideu návratu k přírodě hlásal J. J. Rousseau ve své knize o výchově Emil, lékař J. B. Basedow v 18. století propaguje táboření s mládeží pod stany, J. H. Pestalozzi se snaží vybudovat dětskou kolonii.

V 19. století dochází k rozsáhlé propagaci tělesné výchovy a sportu a vznikají také první organizace zabývající se mimoškolní a zájmovou činností - sdružení **YMCA** (křesťanští mladí muži) a **YWCA** (křesťanské dívky). V roce 1883 zakládá v Anglii W. A. Smith dětskou organizaci s vojenskými prvky **Boys' Brigades** o několik let později vzniká v Německu rekreační hnutí **Wandervögel**, které pěstovalo toulky přírodou, myšlenky romantiky a kamarádství, v Americe již v roce 1854 H. D. Thoreau vydává knihu *Walden aneb Život v lesích*, v níž hlásá, že v přírodě se výrazně vyvíjí tělesné, duševní i mravní síly člověka.

Na počátku 20. století se pak objevuje skauting.

Slovo skauting vzniklo z anglického „to scout“, jeho kořeny pak sahají k latinskému „auscultare“ tj. „naslouchat“, slovo skaut je tedy možné přeložit jako pátrač, zvěd, zvěda-

vý¹. Utváření skautského hnutí zásadním způsobem ovlivnilo dílo dvou osobností: Ernesta Thompsona Setona a Roberta Baden-Powella. Jejich názory se v mnohém shodovaly, ale jejich pojetí a metody výchovy byly rozdílné.

1.2 Woodcraft

Vznik hnutí woodcraft je spjato se jménem Ernesta Thompsona Setona, známého též pod jménem Černý vlk.

E. T. Seton původem Angličan později žijící v Kanadě byl významný přírodovědec, studovaný malíř, v mládí náruživý lovec, později aktivní ochránce přírody a zastánce práva na život pro vše živé, spisovatel, zakladatel žánru povídek se zvířecí tematikou. Smysl svého života našel v divoké kanadské přírodě a v soužití s ní. Pochopil zušlechťující sílu života v souladu s přírodou a rozhodl se ji využít výchovně. Roku 1902 založil první kmen **Woodcraft Indians** (Zálesáčtí Indiáni), ve kterém výchovně použil vzor ušlechtilého Indiána. Spolu s chlapci žil životem indiánského kmene, učil je znát přírodu i osvojovat si praktické tábornické zkušenosti prostřednictvím her v přírodě. Pro svůj kmen vytvořil Seton rituály, zákony a stanovy, s jejichž pomocí se snažil u svých „Indiánů“ pěstovat takové vlastnosti jako jsou odvaha, čest, laskavost a samostatnost. Zavedl systém udělování orlích per a kult táborového ohně. Čtyřnásobný oheň znázorňující **Zákon lesní moudrosti** (harmonický rozvoj těla, ducha, pravdy a služby) je symbolem Woodcraftu dodnes. Druhým symbolem Woodcraftu je pak bílý kruh s modrými rohy značící zdatnost a připravenost.

Obsah woodcraftu neboli lesní moudrosti shrnul v řadě knih – příruček i beletristických. Zřejmě nejvýznamnější z příruček, které Seton pro své „Indiány“ napsal je *Svitek březové kůry*. Tuto knihu do češtiny přeložil právě Miloš Zapletal, vydána byla u nás v roce 1970 pod názvem *Knihla lesní moudrosti* a Zapletal ji obohatil ještě pasážemi z *The Book of Woodcraft*.

¹ Hanzlík, V.: Průvodce dějinami skautingu. Hradec Králové, Okresní rada Junáka 1990, s. 4.

1.3 Skauting

Za zakladatele skautingu je považován **Robert Stephenson Smyth Baden-Powell** - britský generál působící ve výzvědné službě v Indii, Afghánistánu a především v Africe. Baden-Powell se nejprve věnoval výcviku vojenských průzkumníků. Kromě osvojení technických znalostí, kladl u kadetů důraz na posilování odvahy, fyzické odolnosti, rozvíjení inteligence a vytrvalosti, ale také soběstačnosti a schopnosti nalézat v nečekaných situacích nová řešení, pro své průzkumníky vytvořil příručku *Aids to scouting*.

K rozhodnutí věnovat se práci s mládeží Baden-Powella přivedla zkušenost z búrské války v Jižní Africe, kdy při obraně Mafekingu byl poprvé z důvodu nedostatku vojáků nucen vycvičit pro rozvážení zásob, zbraní, munice a zdravotnického materiálu zvláštní jednotku složenou z 18letých dobrovolníků. Zjistil, že jím vycvičená skupina byla schopna spolehlivě a samostatně řešit i velmi obtížné úkoly.

Po návratu z války se Baden-Powell dozvěděl, že o jeho příručku pro výcvik vojáků je velký zájem mezi chlapci i v Anglii, rozhodl se proto, že příručku přepracuje, aby mohla sloužit k výchově chlapců i mimo vojenské prostředí. Poté, co své názory na výchovu chlapců Baden-Powell sepsal, nabídl je nejprve katolické polovojenské organizaci Boys' Brigades ta však o spolupráci neprojevila zájem. Baden-Powell se tedy vydal jinou cestou. V roce 1907 uspořádal na ostrůvku Brownsea první pokusný tábor. Účastníky tábora rozdělil do skupin po pěti, čímž byl položen základ nejdůležitější výchovné jednotky skautingu – družiny. Program tábora zahrnoval táboření, lesní moudrost, umění pozorovat, první pomoc, výchovu k vlastenectví a rytířskosti a hry. Tento tábor je považován za **zrod skautského hnutí**.

Po zkušenostech z tábora vydává Baden-Powell příručku *Scouting for Boys*, která se stala základem nového směru výchovy. Výchovné záměry ve své knize „balí“ do dobrodružných příběhů a her.

Symbols nově vzniklého skautského hnutí se stala lilie doplněná kompasovou střílkou, skautský kroj a skautský pozdrav.

V roce 1919 Baden-Powell sepsal první příručky pro vlčata, rovery a vedoucí. V roce 1920 zorganizoval první národní setkání skautů nazvané jamboree.

Sám Baden-Powell nikdy nezamýšlel zapojit do skautingu i dívky, proto se v roce 1910 tohoto úkolu ujala jeho sestra Agnes, která založila organizaci **Girl Guides** – dívčí obdobu skautingu.

Hnutí skautingu se během prvního roku rozšířilo po celé Anglii a šířilo se i v britských koloniích. Postupně získávalo zájem a podporu široké veřejnosti i vládních kruhů. Patronem organizace se stal král. Příznivce a spolupracovníky si skauting rychle získával i v zahraničí. První skautská organizace mimo Commonwealth vznikla v Chile. Od roku 1910 začínají vznikat skautské organizace v různých zemích Evropy, v roce 1910 byla založena také skautská organizace v USA, v roce 1911 se skautská myšlenka začíná šířit i na území Rakouska – Uherska. Skauting proniká do dalších zemí Jižní Ameriky i do Asie.

Přestože původní Baden-Powellova představa o cílech skautské výchovy byla silně ovlivněna jeho vojenskou profesí, civilní složka postupně převážila složku brannou.

Skauting je na mnoha místech obohacován místními prvky, je ovlivňován církevními i jinými učenými (katolická církev, samurajské bušido apod.), jsou do něj vnášeny nové názvy nebo krojové prvky, ale jeho základ: zákon, slib, heslo i program zůstávají všude stejné.

1.4 Seton versus Baden-Powell

Seton za přirozenost mladého člověka považuje **volný průchod instinktů a pudů** jakými jsou strach, zvědavost, láska, hrdost, touha, ambice, nepotlačovaný rozumem. Pro jeho Indiány je příznačná nespoutanost, přirozenost vlastní jejich indiánským vzorům. V jeho pojetí výchovy převládají romantičnost, poetičnost, láska k přírodě. Podle Setona se dítě nemá vychovávat na občana, vojáka, vědce, ale má si hrát, **cílem výchovy u něj není učnost, ale lidskost.**

Baden-Powell se sice rozhodl některé prvky od Setona převzít, ale o práci s mládeží měl zcela jinou představu. Jako bývalý voják chce vychovávat chlapce připravené ke službě vlasti. **Jeho výchova vychází z náboženského etického základu a směřuje ke kázni, smyslu pro povinnost, k úctě k hodnotám, mravní čistotě, bratrství ovšem i on učí lásce k přírodě.**

Seton ve své době revoluční myšlenkou proráží konzervativní, měšťácké, ustrnulé prostředí spoutané církví a plné předsudků a snaží se mladé lidi osvobodit od pokřivené rodinné a církevní výchovy, je zároveň však také přílišný romantik a částečně i utopista.² Baden-Powell pak dává Skautingu pořádek, kázeň organizační strukturu.

Když roku 1910 vznikla v USA skautská organizace, jejím prvním náčelníkem je zvolen Seton. Společně s Baden-Powellem vydávají základní příručku amerických skautů. Seton ale zároveň zachovává i své woodcraftery a i na půdě **Boys Scouts of America** se snaží prosazovat indiánský směr činnosti, ovšem proti vůli a zájmu ostatních. V roce 1915 Seton opouští americké skauty, reorganizuje své Zálesácké Indiány na **Woodcraft League of America** (Americká zálesácká liga), toto hnutí sebou nese jisté vlivy skautingu, ale navrácí se zpět k indiánské symbolice.

1.5 Český skauting

Do roku 1862 byla výchova mládeže u nás především záležitostí rodičů, školy a církve a směřovala především k duchovnímu rozvoji. V roce 1861 vzniká Sokol, v roce 1894 Dělnická tělocvičná jednota a 1909 Orel. Tyto tělovýchovné organizace byly u nás před příchodem skautingu do Čech téměř jedinými institucemi mimoškolní výchovy. Vedle tělesné výchovy pěstovaly tělovýchovné spolky také výlety do přírody, ale i přednášky, besedy, ochotnické divadlo, pěvecké sbory a různé jiné společenské akce a soustředili se i na upevnování národního uvědomění. Vedle tělovýchovných organizací pak s mládeží začíná pracovat i Klub českých turistů (vznik 1888).

Skautská myšlenka přichází do českých zemí před prázdninami 1911, kdy Rakousko-uherské ministerstvo vyučování chce podle německého vzoru zařadit do školních osnov

² „Seton strhl masku pokrytectví, zastírající pravou tvář mládí a otevřel širokou bránu k čistotě, kráse, umění a radosti ze života i práce každému, kdo se snaží vymanit z nezdravého převládajícího ovzduší. Bylo to drobné, ale významné hrdinství tehdejší doby proti církvi a jejím výsadám, které silně ovládaly život rodinný a poutaly i život společenský“. (Vavrda, M.: Dějiny ligy (čsl. woodcrafterů). Praha, Rkp. cca 1946, s. 7.)

předvojenskou výchovu a do osnov pro tělocvik a hry zařazuje knihu *Das Pfadfinderbuch*, což je německý překlad Baden-Powellovy příručky *Scouting for Boys*.

Průkopníků Skautingu v Čechách bylo několik, zatímco ve většině ostatních zemí se skautské myšlenky chopili především lidé z řad armády, u zrodu českého skautingu stáli pedagogové: **F. Hofmeister**, **J. Hořejší**, ale především **Antonín Benjamin Svojsík**, který jako jediný z této trojice pochopil, že jde o zcela nový, zásadní a ucelený systém výchovy dospívající mládeže.

Svojsík se již dříve zabýval myšlenkou reformy výchovy české mládeže. Jako učitel tělocviku usiloval o všestrannou přirozenou výchovu spojenou s pobytem ve volné přírodě. V r. 1911 navštívil Anglii a seznámil se tam se skautingem. Ve spolupráci s jinými pedagogy začal psát a přednášet o skautské výchově. V květnu 1912 napsal knihu *Základy junáctví*. V létě téhož roku připravil první tábor ve vorlovských lesích, na který pozval chlapce z různých měst a sociálních vrstev. Svojsíkovy myšlenky byly zcela průkopnické a předstihly svou dobu, protože v době, kdy přichází s myšlenkou skautingu, bylo české dítě jen pasivním příjemcem poučování, přejímalo jen hotové poznatky, od nejtěplejšího dětství se vyžadovala naprostá poslušnost, prostor pro individualitu, osobitost a tvořivost byl poskytován jen mizivý.

Svojsíkovo pojetí v sobě spojuje obě pojetí skautské myšlenky: Setonovo i Baden-Powellovo³. Většinu symbolů a výchovných nástrojů převzal od Baden-Powella, ale zároveň svojí romantikou, přirozeností a inspirací indiány navazuje na Setona, zahraniční metody a vzory skautingu však Svojsík nepřevzal mechanicky, ale snažil se je přizpůsobit

³ Sociolog Emanuel Chalupný srovnává v roce 1923 oba světové představitele skautingu. Dochází k závěru, že ač Seton je pro naše poměry převzatými prvky ze života amerických primitivních lidí poněkud přepjatý (totemismus), přece z hlediska výchovného je mnohem hlubší a originálnější..... Ve svém důsledku vidí Chalupný skauting jako hnutí, vzniklé zkřížením několika proudů novodobé civilizace: je to snaha po obrození lidstva přírodou a snaha po zdokonalení výchovy mládeže. (Vavrda, M.: Dějiny ligy (čsl. woodcrafterů). Praha, Rkp. cca 1946, s. 16.)

české tradici a podmínkám a užívá různé národní prvky např. v podobě domácího vzoru, chodských Psohlavců. Vytvořil také vlastní styl v teorii i tábornické praxi.

Zájem o skauting rychle narůstal a tak byl 15. června 1914 založen spolek **Junák**⁴ – **Český skaut**. Další rozvoj hnutí na čas zastavila světová válka.

Po skončení války se podařilo A. B. Svojsíkovi získat pro myšlenku skautingu řadu významných osobností a tak se skauting stává významnou součástí společnosti nově vzniklého státu. Důležitým úkolem bylo sjednotit různé roztržité spolky a skupiny. V červnu 1919 byl proto v Praze ustaven **Svaz junáků – skautů RČS**. Znakem byla zvolena skautská lilie s psí hlavou (dle návrhu M. Alše). Program československého skautingu je doplněný o demokratickou občanskou výchovu⁵.

Zatímco u zahraničních skautských organizací je **základní výchovnou jednotkou družina**, v českých podmínkách je **mimořádně důležitou jednotkou oddíl** (v zahraničí vnímaný spíše jen jako organizační záštita). Jednotlivé oddíly si začínají tvořit vlastní symboliku a program. Oddíly v rámci města dostávají pořadová čísla.

Ve 20. letech 20. století vzniká územní struktura: okresní, župní, zemská. Rozvíjí se řada postupně na sebe navazujících věkových stupňů: vlče, skaut, rover, oldskaut u chlapců a šotek, skautka, junačka a oldskautka u dívek a dále vodní skauti. Prohlubuje se i metodická práce, vznikají „lesní školy“ pro výchovu vůdců.

Zřejmě do žádné jiné národní podoby skautingu se tolik nepromítlo Setonovo učení „lesní moudrosti“ jako do skautingu českého. Kromě nesporného vlivu woodcraftu na hlavní

⁴ Slovo Junák pochází od spisovatele Josefa Holečka, který ve svých knihách představil slovanského hrdinu – černohorského Junáka – jako ideál tělesně i mravně zdatného mladého muže. (Šantora, R.; Nosek, V.; Janov, S.; Dostál, V.: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Praha, Junáka – svaz skautů a skautek ČR 2012, s. 33.)

⁵ Roku 1926 přijal valný Sjezd svazu důležité programové prohlášení, podle něhož skauting je obrodním hnutím mládeže, všestrannou výchovou, hnutím národním, demokratickým, sociálně pokrokovým, nábožensky tolerantním, politicky nestranným a nemilitaristickým. (Kolektiv historické komise při Ústřední radě Junáka.: Cestou k pramenům. Praha, Junácká edice 1994, s. 21.)

proud českého skautingu, zároveň mimo Svaz junáků rozvíjí svoji činnost různé organizace a skupiny pracující na podkladě programu E. T. Setona. Většina těchto organizací a skupin se pak v roce 1922 sloučila v **Zálesáckou ligu československou** (později přejmenovanou na **Ligu lesní moudrosti**). Hlavním představitelem tohoto směru byl **Miloš Seifert**.

Meziválečné období bylo, i přes různé mezi skupinové rozkoly, díky osvětě a demokratizaci společnosti zlatou érou českého zálesáctví a skautingu. Český skauting v duchu celosvětového skautského kodexu zastřešoval členy různého vyznání i etnických menšin. Kromě výše uvedených představitelů hnutí A. B. Svojsíka a M. Seiferta, nelze nezpomenout jména Jan Novák, Josef Rössler – Ořovský⁶, Anna Borkovcová, Bronislava Herbenová, František Elstner, Emilie Milčicová, Vlasta Koseová, Josef Šimánek a další.

Skautské myšlenky v době první republiky pronikají i do školství, vznikají **první experimentální třídy s alternativním způsobem výuky využívající mnoha skautských prvků** (za podmínky, dodržení rámcových osnov, pro daný ročník). Významným představitelem tohoto reformního pedagogického hnutí byl **E. Štorch**.

Ve druhé polovině 30. let se pod vlivem mezinárodní situace začíná ve skautském programu klást stále větší důraz na brannou výchovu (plížení, zdolávání překážek, pořadová cvičení, vysílání morseovky, ale i střelbu). V čele Junáka již nestojí starosta, ale velitel.

Po okupaci českých zemí řada skautů odešla za hranice. Pilířem výchovného programu je v této době výchova k vlastenectví, národní jednotě a věrnost idejím předmnichovské republiky. 28. října 1940 byla skautská organizace násilně rozpuštěna, mnozí funkcionáři zatčeni, někteří z nich popraveni, nebo zabiti v koncentračních táborech.

Ihned po skončení války dochází k obnově činnosti Junáka. Během krátké doby měla tato organizace téměř čtvrtmilionu členů a stala se významným výchovným hnutím, podporovaným i prezidentem Dr. Edvardem Benešem.

⁶ Spoluzakladatel Českého olympijského výboru, Ořovský byl krycí pseudonym z dob, kdy bylo veřejné provozování sportovních aktivit ještě zakázáno.

Po nástupu komunistického režimu byla rozpoutána kampaň proti koncepci výchovy i praktické činnosti Junáka. 1. ledna 1951 byl Junák opět rozpuštěn a výchova dětí byla monopolně předána Pionýrské organizaci, jejímž cílem bylo pěstovat především formální politickou výchovu. Přední skautští funkcionáři byli ve vykonstruovaných politických procesech odsouzeni k mnohaletým či doživotním trestům odnětí svobody.

Po rozpuštění skautské organizace začala mimoškolní výchova výrazně upadat. Pionýrské oddíly byly, na rozdíl od skautských, koedukované, byly vázány na školu a členství mělo přísně oficiální charakter. Snahy o návrat ke skautským metodám práce s mládeží se objevují na od počátku 60. let především v turistických kroužcích. Na krátko je Český Junák obnoven za demokratizačního procesu „Pražského jara“, ovšem 15. září 1970 je opět násilně rozpuštěn. V době normalizace se pak skautské oddíly opět musí skrývat pod hlavičkou jiných, režimem povolených, organizací jako jsou Mladí požárníci, Ochránci přírody, Svazarm a nejčastěji jako Turistické oddíly mládeže.

Renesance českého skautingu nastává po zhroucení komunistického režimu v roce 1989.

Na počátku nového tisíciletí se snaží český skauting čelit změně společenských podmínek a s nimi souvisejícímu poklesu členské základny. V roce 2008 dochází k zásadní proměně skautingu v souvislosti se zavedením **nového výchovného programu**⁷. Základní skautské hodnoty, poslání, principy a základní metody však zůstávají stejné.

1.6 Význam skautingu a woodcraftu

Skauting a woodcraft a jejich výchovná metoda znamenaly zlom v pojetí tehdejší mimoškolní výchovy. V době přísné výchovy ve školách i v rodinách **přichází s novým ideálem dětství, snaží se o využití přirozených dětských přání a zájmů, využívají dětskou potřebu sdružovat se do malých skupin, společně si hrát a společně vykonávat různé**

⁷ Součástí nového programu je také projekt hodnocení kvality, který umožnil formulovat standardy, jaké by měli družiny, oddíly i tábory mít. Pomáhá odhalovat silné stránky i rezervy.

činnosti. Přirozené dětské aktivity využívají k rozvoji schopností a postupnému vytváření potřebných znalostí a dovedností.

Lze říci, že skaut je unikátní společenství, které ovlivnilo celé generace. Mladí lidé si jeho prostřednictvím prohlubovali svou fyzickou připravenost, rozšiřovali si znalosti, budovali si vztah k přírodě a ekologii, vytvářeli si svůj vlastní názor na svět, učili se chápat význam slov přátelství, solidarita, společenská angažovanost.

Skauting, který začal jedinou družinou v jedné zemi, je dnes celosvětovou organizací. Dle různých statistik prošlo skautským hnutím nejméně 250 milionů osob⁸. Tato organizace vždy fungovala na bázi dobrovolnosti, snahy o vzájemné porozumění a spolupráci. Cílem byl a je všestranný rozvoj individuálního charakteru.

Skauting nabízí dětem v období dospívání, **pozitivní referenční skupinu**, která může ovlivnit formování jejich budoucího morálního života, nabídnout jim v tomto vývojovém období plněm lability a pochybností o sobě samém i o okolním světě ukotvení, nalezení vlastní totožnosti, získání víry sám v sebe i v ostatní. Skauting v průběhu století let svého fungování ovlivnil vlastnosti, postoje i hodnotovou hierarchii tisíců dětí.

Mnoho let před tím, než se o problematiku pedagogického využití volného času dětí a mládeže začala zajímat oficiální pedagogika, **vytvořil skauting funkční systém výchovy dětí ve volném čase.**

Pro mnoho dětí, které prošly oddílovou výchovou, se stal velkou pozitivní životní zkušeností, která pak ovlivnila celý zbytek jejich života. Díky skautské výchově se naučily zvládat požadavky, zátěž a nároky, které život přináší.

Základním posláním skautingu je připravit děti a mládež na jejich budoucí život po stránce morální a sociální. Na skauting lze pohlížet jako na životní filosofii či na pedagogický systém propracovaného celoživotního vzdělávání.

⁸ Nagy, L.: 250 miliónů skautů. Praha, Junák 1999.

1.7 Ideály skautingu a woodcraftu v oddílové praxi Miloše Zapletala

Hlavním a celoživotním zdrojem inspirace pedagogických programů Miloše Zapletala je skauting a jeho vlastní zážitky a zkušenosti za skautského oddílu.

Na skautskou stezku ho, tak jako mnoho jeho vrstevníků, přivedly romány Jaroslava Foglara. Vyslyšel pozvání na „cestu lepšího života“ a po skončení druhé světové války se stejně jako tisíce dalších dětí přihlásil do skautského oddílu. První tábor čtvrtého pardubického oddílu v létě 1945, jak vzpomíná, však byl pro něj obrovským zklamáním jak po stránce programové, tak ho zklamala celková atmosféra v oddílu. Zjistil, že oddílová skutečnost se od Foglarových románů značně liší⁹.

1. září stejného roku se však náhodou setkal se sedmým oddílem pardubických vodních skautů, toto setkání znamenalo životní zlom. Vodní skauting¹⁰ byl v této době všeobecně velmi populární (zatímco před likvidací Junáka v roce 1940 existovalo přes čtyřicet vodáckých oddílů, po obnovení činnosti je v roce 1946 registrováno oddílů přes dvě stovky¹¹). Náplní činnosti vodních skautů byla od počátku jednak výstavba lodí, ale také trénink plavání a týmového pádlování. Součástí výcviku byly i vzájemné závody a soutěže. S oddílem při sjíždění řek, peřejí a jezů konečně zažívá to pravé dobrodružství a poznává zde i to pravé přátelské společenství – snad proto, že na lodi jsou jednotlivci na sebe mnohem více závislí než na souši. Poprvé objevuje krásy Sečské přehrady, kam později situuje děj svého nejznámějšího románu *Sedmička*. O dva roky později tento oddíl začíná i vést.

⁹ Zapletal, M. in Jirásek, I.(ed.): Zet. Miloš Zapletal: Pět životů. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2010. s. 47.

¹⁰ Prvním, kdo v českých zemích začal šířit lásku k vodáctví, byl renesanční sportovec Josef Rössler-Ořovský, který po vzoru švédských vodních skautů začal v družině Bobrů pražské Dvojky s vodáckým výcvikem. V oddílech vodních skautů začínalo svoji sportovní kariéru mnoho českých reprezentantů jak v rychlostní kanoistice, tak ve vodním slalomu.

¹¹ Šantora, R.; Nosek, V.; Janov, S.; Dostál, V.: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Praha, Junáka – svaz skautů a skautek ČR 2012.

Na začátku roku 1948 přestupuje do suchozemské Jedničky. I zde zakrátko přebírá roli vůdce. Jako nový vedoucí začíná konečně uplatňovat své „foglarovské“ představy o vedení oddílu a o jeho programové náplni.

V srpnu 1948 se poprvé dostává na Moravskou lesní školu u Náměště nad Oslavou – tam se seznamuje se skautskou metodikou. Po únoru 1948 se však postupně začínají skautské oddíly ocitát na černé listině, nejprve oddíly křesťanské, posléze vodní. 29. 3. 1948 je Junák rozhodnutím Ústředního akčního výboru Národní fronty začleněn do Svazu české mládeže jako dětská organizace¹² výhradně s členy ve věku šest až patnáct let, což znamená, že de facto právně přestává existovat.

Od roku 1949 studuje Miloš Zapletal pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy a zde dochází k dalšímu osudovému setkání a to setkání s pražským vysokoškolským roverským kmenem **Kruh** (někteří členové Kruhu se pak pravidelně setkávali po mnoho dalších desetiletí, patřili k nim kromě Miloše Zapletala, psycholog Václav Břicháček, filosof Jiří Burget, manželé Peifferovi věnující se metodice práce s handicapovanými a mnozí další¹³) a především s jeho vedoucím **Pavlem Křivským**¹⁴. Pavel Křivský pořádal přednášky o základech skautingu i o základních filozofických konceptech, podněcoval k systematickému přemýšlení o mnoha závažných tématech. Pro členy Kruhu připravil v Plané u Mariánských lázní tábor s inspirativním programem, zaměřeným na sebepoznání, sebevýchovu a sebevzdělávání doplněným přednáškami s etickými tématy. Přednášky Pavla Křivského s názvy: O životě mravním, O životě vnitřním, O potřebě kladných hodnot, Rozvinutí sebeovládání a kázně, O citovém životě, Tolerance, Naplnění života¹⁵ byly zaměřeny

¹² Břečka, B.: Kronika čs. Skautského hnutí. Brno, Brněnská rada Junáka 1999, s. 205.

¹³ Břicháček, V.: Moji milí.... Praha, Junák 2008.

¹⁴ Doktor filosofie, původně kněz, člen výchovného výboru Junáka, v roce 1952 komunisty ve vykonstruovaném procesu odsouzený na doživotí do nejtěžšího žaláře. Z vězení byl propuštěn v roce 1965 (Šantora, R.; Nosek, V.; Janov, S.; Dostál, V.: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Praha, Junáka – svaz skautů a skautek ČR 2012, s. 159.)

¹⁵ Záznamy z těchto přednášek vyšly v 80. letech 20. století v samizdatu pod názvem *Ars bene vivendi*.

k mravní obrodě osobní i společenské. Od Pavla Křivského Miloš Zapletal převzal jeho filosofii i metodu mnohastranného vzdělávání.

Po ukončení studií a krátké pedagogické praxi učitele tělocviku na uměleckých školách UMPRUM, DAMU A FAMU přesídlil koncem 50. let do Liberce. V roce 1968 zde založil 12. skautský oddíl, kde utvořil tvůrčí tandem s Miroslavem Nevrlým, dalším z výrazných skautských osobností, společně rozpracovali metodiku skautingu a obohatili ji mnoha novými prvky. Po opětovném zákazu skautingu pokračuje jejich oddíl v 70. a 80. letech jako turistický oddíl mládeže. S dr. Nevrlým pořádali pro svůj oddíl mnoho výprav především s přírodovědeckou náplní. Jezdili kroužkovat netopýry, pozorovat orly a jeřáby na lužická jezera, zkoumali ledovcová jezera v polských Krkonoších, věnovali se také mineralogii a geologii.

Po pádu totality v listopadu 1989 se zaměřil na **obnovu skautingu v celostátním měřítku**, podílel se na obnově časopisů Skaut-Junák a Skauting a po obnově skautingu na počátku devadesátých let spoluzaložil liberecké nakladatelství Skauting, kde připravil třicetisvazkovou edici příruček *Skautské prameny*.

V roce 1991 přišel Miloš Zapletal s myšlenkou uspořádat Lesní školu pro výchovu nových vůdců, na kterých by mohl předat ideály a zkušenosti, které kdysi načerpal od Pavla Křivského další generaci. V programu této lesní školy určené především roverům ve věku 18 - 24 let se pokusil obohatit tradiční program Kruhu prvky programu „lipnického“ tedy hrami, kulturními programy a sportem. Později tyto experimentální lesní školy, vycházející ze starého ideálu skupiny „žáků“ a „učitelů“, kteří společně hledají cestu poznání, kombinující metody sloužící k sebepoznání, rozvoji tvořivosti, metody duchovní a týmové výchovy, rozvoje ekologického citění i skautské disciplíny dostaly jméno **FONS**¹⁶ a staly se důležitou součástí systému skautské výchovy. Školy FONS byly založeny především na vnitřních a mezilidských zážitcích, cílem bylo inspirovat, předávat duchovní hodnoty a naznačovat

¹⁶ Latinský název pro pramen.

životní cesty. Odchovanci Zapletalova FONSu jsou dnes na mnoha klíčových pozicích v českém Junáku. Na kurzy FONS později navázali kurzy PONS (Most) a MONS (Hora). Kromě českých zemí stál Miloš Zapletal u zrodu lesní škol FONS i na Slovensku.

Vedení svého oddílu v průběhu 90. let postupně předal roverům, které si před tím vychoval. Ke svému skautskému programu po celý život přistupoval velmi tvořivě, stále se ho snažil rozšiřovat, prohlubovat a přizpůsobovat novým podmínkám měnící se doby. Všem těm, které ve skautské i jiných organizacích po několik desetiletí vedl a vychovával, byl lidským vzorem díky svému vysokému morálnímu kreditu a celoživotní ochotě nezištně pracovat pro druhé. Ke skautským ideálům se po celý život nepřestal hlásit a to ani v dobách, kdy pro ně byl perzekuován.

1.8 Miloš Zapletal jako překladatel a tvůrce skautských metodických příruček

Překladatel

Byl to právě Miloš Zapletal, kdo prostřednictvím svých překladům **předal poselství „lesní moudrosti“ E. T. Setona** další generaci českých (nejen) skautů. Přestože Setonova díla byla do češtiny překládána již v meziválečném období, nebyly tyto překlady běžně dostupné a i jejich jazyk byl již značně archaický, proto se Miloš Zapletal rozhodl, že většinu z nich přeloží znovu. Zapletalem přeložená a upravená *Kniha lesní moudrosti* E. T. Setona, která vyšla v roce 1970 krátce po zákazu skautingu, výrazně přispěla k rozšíření programu lesní moudrosti a stala se inspirací pro mnoho oddílů nejen skautských.

„Jednu zásadu jsem v životě důsledně dodržoval – nedělat dluhy. ... Jediné dluhy, které jsem měl a snažil se je celý život poctivě splácet, byly ze světa idejí a ideálů.“¹⁷

¹⁷ Zapletal M. in Jirásek, I.(ed.): Zet. Miloš Zapletal: Pět životů. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2010, s. 189.

Jako velký obdivovatel otce woodcraftu E. T. Setona, mu svůj pomyslný dluh splatil překladem patnácti z jeho knih¹⁸ (kromě toho, že přeložil obě jeho základní woocrafterské příručky *Knihu lesní moudrosti* a *Svitek březové kůry*, přeložil také většinu jeho beletristických děl) a zpřístupněním jeho knih široké čtenářské veřejnosti.

Překlady knih E. T. Setona tvoří největší část Zapletalova překladatelského díla. Setonovy knihy do značné míry ovlivnily i jeho vlastní autorskou tvorbu. Především jeho apel na harmonii člověka a přírody, rozčarování z dvojsečnosti technického pokroku, ztráta víry v civilizaci a touha po nalezení řádu světa mimo ni. Popis her z *Knihy lesní moudrosti* a *Svitku březové kůry* se stal východiskem některých Zapletalových herních publikací.

Splátkou druhého pomyslného dluhu a to zakladateli světového skautského hnutí Robertu Baden-Powellovi bylo přeložení *Scouting for Boys*, *Cub's Handbook*, *Rovering to Success* a *Scouting Games* do českého jazyka, na těchto překladech Miloš Zapletal spolupracoval se svou dcerou Alenou.

Družinová metodika

Jednou z dlouholetých domén pedagogického úsilí Miloše Zapletala je hledání dokonalé náplně a formy činnosti skautské družiny.

Družina je základní organizační jednotkou oddílu. Je to malá vrstevnická skupina s vlastními cíli vedená družinovým rádcem, který je zhruba stejně starý jako ostatní členové.¹⁹

Vrstevnická skupina hraje v době dospívání mladého člověka mimořádně důležitou roli. Vytváří se v ní totožnost jedince a jejím prostřednictvím získané postoje a zkušenosti se promítají i do dalších etap jeho života. V rámci družiny se dítě učí spolupráci, soudržnosti,

¹⁸ Miloš Zapletal se tak stal nejvýznamnějším českým překladatelem díla E. T. Setona.

¹⁹ Nagy, L.: 250 miliónů skautů. Praha, Junák 1999, s. 119.

společnému sdílení úspěchů i zklamání, překonávání sporů. Družina podporuje vytváření pozitivních citových vztahů mezi dětmi, poskytuje prostor pro rozvoj sociálních dovedností, učí citové a sociální angažovanosti.

Prvním počinem v oblasti družinové metodiky byl časopis *Rádce skautské družiny. Metodické listy určené rádcům a rádkyním skautských družin* vycházející od ledna 1969 do září 1970. Po zákazu skautingu pak navázal na svoji metodickou činnost v roce 1976 příručkou pro mladé turisty *Družina. 1. rok činnosti*. Shrnutím jeho mnohaleté práce v této oblasti je pak kniha *Rádce skautské družiny* vydaná v roce 1991 v edici Skautské prameny. Na její přípravě pracoval celých dvacet let, po které vymýšlel různé programy a následně je ověřoval v oddílovém životě. Svě celoživotní zkušenosti s družinovou činností nabízí pak v letech 1990 – 1991, 1999 – 2000 a 2003 – 2004 v přílohách časopisů *Skauting* a *Skaut – Junák*.

Táborová metodika

V rámci edice *Skautských pramenů* (podrobněji viz. níže) věnuje Miloš Zapletal mimořádnou pozornost ještě další, pro skauting typické oblasti a to metodice táborové.

Tábor je od prvopočátků vzniku skautingu jeho nedílnou součástí, vždy byl hlavní a jedinečnou součástí skautského výchovného programu. Tábory slouží ke zdokonalování skautské praxe. Zpočátku bývalo hlavním programem zajištění běžného života tábora: výstavba stanů bez cizí pomoci, obstarávání dřeva, potravin, vlastnoruční vaření jídla v duchu základního hesla skautingu „být soběstačným“ nebo přesněji „pomoz si sám, ale pokud můžeš, pomoz i jiným“. Pozornost se soustředila na budování pro život tábora nezbytných prvků, jakými byly různé táborové stavby a stavbičky, kuchyně, podsady, můstky strážní věže i na prvky romantické totemy, vstupní brány apod. První tábory trvaly i déle než měsíc. Program se tvořil operativně v průběhu dne.

Základem skautského táboření vždy byla úcta k přírodě, hospodárné využívání přírodních zdrojů a život v souladu s přírodou. Tábor je ideální místo nejen pro hry, ale také pro lepší poznání sebe sama při překonávání nepohodlí a zažívání fyzické námahy. Tematické táborové praxe jsou věnovány knihy: *Jak vést letní tábor* (1969), *Tábornická praxe* (1970),

Skautský tábor (1993) a *Program skautských táborů* (1997). I tábornické metodiky, stejně jako ty družinové, vychází z vlastní bohaté zkušenosti s organizováním táborů, které pak doplňuje o některé z poznatků získaných od Jaroslava Foglara a od průkopníka sokolského táboření Jiřího Herzána. Tyto komplexní příručky pro vedoucí radí jak vybrat vhodné místo pro tábor, co všechno je třeba technicky zajistit, jak tábor správně vést a samozřejmě nabízí táborový program zahrnující tábornickou praxi, různé zkoušky, hry i školu lesní moudrosti.

Od dob, kdy Miloš Zapletal napsal první metodické příručky s táborovou metodikou, táborový život doznal mnoha změn. Zkrátila se délka (zatímco tábory dříve trvaly i měsíc, dnes trvají sotva 14 dní) a program, který zaplní většinu času, už mají tábory předpřipravený dlouho dopředu. Zájem o vykonávání běžných činností i výstavbu dřevěných konstrukcí opadl, většinou mají už dnes charakter pouze symbolický, program se posunul k jiným aktivitám. Do táboření také stále více pronikají nové technologie. I dnes jsou však děti na skautských táborech vedeny k samostatnosti a i dnes se velké oblibě se těší táborové hry a to především hry etapové.²⁰

Skautské prameny

Po obnově skautingu na počátku devadesátých let připravuje Miloš Zapletal třicetisvazkovou edici příruček *Skautské prameny*.

Skautské prameny jsou **ucelený soubor skautských příruček, který zahrnuje 32 knih, na jejichž přípravě se spolupodílelo čtyřicet autorů**. Na počátku roku 1990 po obnově Junáka vzniká velké množství skautských oddílů, ale chybí metodika pro přípravu programů, většina existujících příruček byla stará více než padesát let. Bylo potřeba připravit nové příručky, které by vycházely ze současných podmínek, zároveň musely být příručky vyrobeny s co nejnižšími náklady, by si je mohl dovolit každý skautský oddíl. Celý soubor Miloš Zapletal nejen editoval, ale u většiny příruček je také autorem, spoluautorem, či v

²⁰ Viz kapitola 4.5

případě, že příručka čerpá ze zahraničních zdrojů, překladatelem. Jeho knihy byly inspirací pro činnost mnoha skautských vedoucích.

Na rozdíl od Jaroslava Foglara svoji pozornost nesoustředil pouze na volný čas dětí, **cílovou skupinou jeho zájmu jsou také dospívající a dospělí**. Vytvořil koncepci časopisu *Roverský kmen* a podílel se i na přípravě základní metodické příručky pro rovery a rangers²¹ s názvem *Rovering* (2000).

Svoji činností praktickou i literární (ať autorskou, překladatelskou či editorskou) se zasloužil o propagaci skautské myšlenky, ale také významně přispěl k výchovné práci pedagogů volného času.

1.9 Miloš Zapletal jako redaktor skautských časopisů

Značnou část svého života zasvětil Miloš Zapletal také práci pro **dětské časopisy**, ať jako autor zajímavých článků nebo jejich redaktor a to v dobách, kdy tištěná média hrála při šíření informací nenahraditelnou roli.

Své první publicistické zkušenosti získal jako redaktor vodáckého oddílového časopisu *Hrožramrovo*²². Skutečná redaktorská práce se pak datuje od roku 1968, kdy opět začal vycházet časopis *Skaut – Junák*. Od roku 1969, už jako zástupce šéfredaktora, přichází s programem na rozvoj dětského čtenářství.²³ Kromě propagace dětského čtení ve své koncepci dětského časopisu sleduje také linii všestranného dětského rozvoje prostřednictvím postupného zvyšování tělesné zdatnosti a duševních schopností – připravil pro čtenáře různě

²¹ Členové skautského hnutí ve věku 16 – 25 let. Chlapci se nazývají Roveři, dívky Rangers. Na rozdíl od mladších skautů si vlastní program již připravují sami.

²² Zkratka vzniklá z názvů čtyř družin vodáckého oddílu: Hroši, Žraloci, Mroži, Vokouni.

²³ Viz kapitola 3.4

né hry, testy, hlavolamy a úkoly na rozvíjení paměti, důvtipu, trpělivosti, zručnosti, tělesné zdatnosti i pevné vůle.

Po zákazu Junáka pokračuje ve své činnosti v časopise *Pionýrská Stezka*. V rámci tohoto časopisu zavedl Miloš Zapletal dvě pravidelné rubriky a to: *Klub cestovatelů* zaměřený na výpravy do přírody a *Olympijský kruh*, jehož cílem bylo vést čtenáře k pravidelnému cvičení. Obě tyto rubriky měly dát dětem program pro smysluplné trávení volného času. Po knižním vydání jeho románu *Sedmička* a následném vyšetřování M. Zapletala státní bezpečností s ním však redakce ukončila spolupráci.

K publicistické práci se pak mohl vrátit až po roce 1989, kdy se stal členem redakčních rad znovu obnovených časopisů *Junák* a *Skautig*. V roce 1997 pak zakládá a rediguje časopis *Roverský kmen*. Zde navazuje na svoji snahu přimět děti k četbě a přidává i rubriku, ve které se snaží motivovat ke psaní vlastních deníků.

V roce 1999 se opět na jeden rok navrácí do redakce *Skauta – Junáka* i zde navazuje na pravidelné rubriky známé z jeho dřívějších časopisů: *Skautský čtenářský kruh*, *Knížky do krosny*, *Deník*, *Dokážeš to?*, *Příroda zblízka*, *Hlavolamy*, *Léky proti nudě*, *Origami*²⁴, ale přidává také *Linku S. O. S. – linku bezpečí*. **Jeho pojetí časopisu je koncipováno jako celoroční program činnosti, zároveň se ale také neustále snaží o interakci se čtenáři – žádá o zasílání vlastních nápadů, názorů a zkušeností, o plnění různých úkolů.**

Pro všechny výše uvedené časopisy psal nejen vlastní články, ale také přeložil z angličtiny množství povídek známých, ale i v česku téměř neznámých autorů.

²⁴ Japonská výtvarná hra.

2 MILOŠ ZAPLETAL A JAROSLAV FOGLAR

2.1 Jaroslav Foglar skaut a spisovatel

Jaroslav Foglar, známý pod přezdívkou Jestřáb, byl jednou z nejvýznamnějších osobností, které ovlivnili tvář českého skautingu.

Miloš Zapletal o Jaroslavu Foglarovi napsal: „*Jaroslav Foglar – od druhé světové války nejčtenější spisovatel, redaktor ve své době nejúspěšnějšího časopisu pro mládež, tvůrce nejpopulárnějšího obrázkového seriálu, nejdéle sloužící skautský vůdce.*“²⁵

Jaroslav Foglar po několik desítek let rozdělával českou společnost na dva tábory. Pro mnoho lidí, včetně Miloše Zapletala, byl velkým uctívaným vzorem, pro jiné nebezpečným snílkem odvádějícím děti od reality do neexistujícího vysněného světa.

Skaut

Jaroslav Foglar stál více než šedesát let v čele jednoho ze dvou nejstarších dosud fungujících oddílů – **pražské Dvojky**.²⁶ Do vedení oddílu se Foglar dostal v roce 1925. První tábor pořádal ve svých 18 letech v době, kdy neměl žádné zkušenosti, neznal skautský program ani základy táboření. Pro svůj oddíl přinesl za léta svého působení mnoho programů a námětů od drobných her, přes hry etapové až po velká divadelní představení a vytvořil vlastní svébytný výchovný styl. Fungování svého oddílu se snažil udržet i přes všechna nebezpečí a různé tlaky i za protektorátu.

Po skončení 2. světové války jeho Dvojka rozšířila svoji působnost a stalo se z ní skautské středisko. Foglarův program, atmosféra jeho oddílu i jeho výchovné úspěchy se staly výzvou a inspirací pro mnoho dalších následovníků. Jeho oddíl bylo možno považovat za jakousi „výkladní skříň“ českého skautingu.

²⁵ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007, s. 9.

²⁶ Oddíl vznikl v roce 1913, prvním vůdcem byl Václav Jelen.

Po komunistickém puči je pak Foglar nucen pro svoji činnost hledat různá krytí (v době totality jeho Dvojka užívá krycí název Hoši od Bobří řeky). Po listopadu 1989 se Dvojka vrací zpět do obnoveného Junáka.²⁷

O Jaroslavu Foglarovi lze říci, že se **významně podílel na formování jak podoby, tak náplně českého skautingu**. Svým čtenářům předložil jasné představy o tom, jak má skautský oddíl pracovat, jaká v něm má být atmosféra a vzájemné vztahy, jaký má mít konkrétní program. **Skauting** prostřednictvím svých knih i povídek a metodických návodů zveřejňovaných v časopisech **zpropagoval mezi širou veřejností**.

Život různých oddílů a družin obohatil i různými nápady, náměty, praktikami a hrami. Dokázal činnost zpestřovat nejen velkými etapovými projekty, ale i různými drobnostmi (vlastnoručně malované upomínkové lístečky za účast na výpravách, pravidlo 13 vteřin, systém označování osobních věcí, pojmenovávání tábořišť, byl také autorem legendární „**kápézetky**“ - krabičky poslední záchrany, se kterou přišel v roce 1935, prý po dlouhém přemýšlení nad tím, co by měl mít správný kluk vždycky v kapse²⁸ atd.). Pro výpravy a tábory se svým oddílem vymýšlel poetická pojmenování, zavedl tradiční akce jako osu celoroční programu, vytvořil systém bodovacích tabulek a žebříčků. Jedním z jeho nejznámějších nápadů je **Modrý život**²⁹, který je jedním z prostředků, jak sám sebe motivovat, vytvářet si návyk ke každodennímu plnění svých povinností i mravní sebereflexi. Všechny své nápady vyzkoušel ve své Dvojce a dál je šířil prostřednictvím časopisů a svých knih.

²⁷ Zapletal, M.: Záhady a tajemství Jaroslava Foglara. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007, s. 195.

²⁸ Šantora, R.; Nosek, V.; Janov, S.; Dostál, V.: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Praha, Junáka – svaz skautů a skautek ČR 2012, s. 113.

²⁹ Jedná se o několik úkolů, které se snažíme každý den naplnit, abychom si mohli pak za jejich splnění vybarvit jedno políčko v kalendáři modře. Cílem získat co nejvíce modrých políček.

Jeho kroniky pražského 2. skautského oddílu, které vedl s přestávkami od roku 1924 do roku 1988, jsou důležitým materiálem mapujícím českou mimoškolní výchovu ve 20. století. Zachycují drobná fakta o každodenním životě členů oddílu v průběhu mnoha let a lze tedy říci, že jsou „svědkem doby“.

Spisovatel

Jaroslav Foglar však nebyl pouze skautským vůdcem. Přestože byl po dlouhá desetiletí zakazovaný režimem a přízně se netěšil ani u literárních kritiků, je jedním z nejčtenějších českých spisovatelů. Někdy bývá označován za **zakladatele** nového žánru - **skautského příběhu**.

První české skautské romány se objevili na počátku 20. let 20. století, v té době byly také vydávány překlady knih E. T. Setona. Ve třicátých letech se pak beletristické knihy zaměřené na skautskou praxi začínají těšit velké popularity.

První Foglarovou povídkou bylo *Vítězství*, které vyšlo v časopise *Skaut-Junák* v prosinci 1923. Prvním románem publikovaným na pokračování byl *Boj o první místo*, první uceleně vydanou knihou pak *Hoši od Bobří řeky*. Zřejmě největšího úspěchu dosáhl komiks *Rychlé šípy* (vycházel na pokračování v časopise *Mladý hlasatel*), který se stal kultovní četbou pro několik generací mladých lidí. K partě Rychlých šípů známých už dříve z kresleného seriálu se pak vrací v knize s detektivní zápletkou *Záhada hlavolamu* (na ni o mnoho let později navazují *Stínadla se bouří* a *Tajemství Velkého Vonta*). Dobrodružství jeho hrdinů se odehrává v obyčejném, českém, zdánlivě bezpečném městě. Za hrdiny zvolil partu pěti obyčejných kluků, se kterými se mohly obyčejné děti ztotožnit. Tím, že se jeho dobrodružství odehrávají v běžném městském prostředí, které je obyčejné a přece tajemné, učí čtenáře rozhlédnout se kolem sebe a vnímat mimořádnost zdánlivě obyčejných věcí. „**Městská dobrodružství**“ se díky této knize mezi dětmi rychle začínají stávat velmi populárními.

Mnohé jím vymyšlené výrazy a obraty z jeho knih se staly nedílnou součástí českého jazyka (lovit bobříky, rozluštit záhadu hlavolamu atd.) Jeho hrdinové se stali povahovými archetypy.³⁰

Po okupaci, kdy německé úřady rozpouštějí spolky a instituce, ve kterých české děti trávili svůj volný čas (Junák, Sokol...), mnoho dětí zůstává bez vedení, dostává se do jakéhosi vakua, chybí jim nějaká smysluplná aktivita. V té chvíli jim prostřednictvím svých knih Jaroslav Foglar nabízí nový program. V době nesvobody a nenávisti **připomíná základní mravní hodnoty**. Díky popularitě Foglarových knih, které v době válečného temna přinášely pocit svobody, se po skončení války do znovuobnovení skautské organizace přihlásilo okolo čtvrtmilionu zájemců.

Další jeho velkou zásluhou bylo, že díky poutavosti jeho příběhů **se mnoho dětí jeho zásluhou naučilo pravidelně číst**. Jeho knihy díky jejich popularitě četli i ti, kteří nečetli nikdy nic jiného.

Z jeho knih je patrná dlouholetá každodenní praxe v práci s dětmi, která se stala nejdůležitějším zdrojem jeho inspirace.

Neoddělitelnou součástí Foglarova literárního díla jsou **oddílové kroniky**. Na počátku jeho literární tvorby stála kronika skautského oddílu, kterou vedl od roku 1924 a kde poprvé začal pravidelně uveřejňovat své texty. „*Kronikář si nemusí vymýšlet zápletky ani popisované příhody uměle dramatizovat. I jednající postavy jsou zde lépe charakterizovány a prokresleny a mají daleko k černobílé schematičnosti.*“³¹ Tuto kroniku psal s přestávkami 50. let. Ze svých kronik později čerpá zápletky, dramatické momenty, charaktery postav.

³⁰ „Mírek Dušín“ – charakterní, neúplný, ctnostný; „Bratrstvo Kočičí packy“ – bezcharakterní darebáci

³¹ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007, s. 16.

V padesátých i sedmdesátých letech byl na černé litině nežádoucích autorů a i v této době se tajně věnoval spisovatelské a redaktorské práci.

Na knihy Jaroslava Foglara je nutné se dívat v kontextu doby. Jeho romány balancují na **pomezí umělecké beletrie a výchovné příručky**.

Z dalších románů Jaroslava Foglara můžeme namátkou uvést: *Tábor smůly*, *Chata v Jezerní kotlině*, *Historie Svorné sedmy*, *Pod junáckou vlajkou*, *Když duben přichází*, *Tajemná Řásnovka*, *Poklad Černého delfína*, *Kronika Ztracené stopy*, *Devadesátka pokračuje*, *Modrá rokle*. Své knihy psal pouze o dětech a pro děti. Literární kritici Foglarovi vyčítají černobílé, málo prokreslené postavy a dějovou stereotypnost, jazykové prohřešky i nízkou estetickou úroveň, jeho knihy jsou někdy označovány za kýč a pseudoumění³². Dětem ale na mnoha z těchto věcí nezáleží, na řadu věcí se dívají jinak než dospělí a určitou naivitu a zjednodušení dítě často uvítá, důležité pro dětského čtenáře jsou napětí, záhady, tajemství – jakési fluidum. A dětské čtenáře dokázal Jaroslav Foglar svými knihami naprosto okouzlit a ve své době zastínit ve své popularitě i všechny cizí spisovatele.

Velmi významné je Foglarovo mravní poselství. Toto poselství ve foglarovkách nacházíme jak vyslovené přímo (někdy poněkud naivní formou, když si jeho hrdinové vytrvalost, čestnost a věrné přátelství hlasitě slibují), tak prostřednictvím jednání postav. Jako v pohádce i zde je konec předvídatelný i zde nakonec zvítězí dobro nad zlem, ale pokud se čtenář dokáže ztotožnit s hrdinou je na dobré cestě ztotožnit se i s hodnotami, které hrdina ztělesňuje (poctivost, ochota pomáhat, sociální citění, sebeovládání).

Jeho díla jsou, s odstupem dnešní doby, někdy až příliš patetická, což svádí někdy k parodování, ale nepopíratelné je, že se foglarovky staly zvláštním fenoménem a po dlouhá desetiletí významně přispívaly k propagaci skautingu.

³² Ukázky dobových literárních kritik in Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007, s. 87-95.

2.2 Koncepce skautské výchovy dle J. Foglara

Foglar si byl dobře vědom **tíhnutí dětí k malým autonomním partám**. S myšlenkou, že pro výchovu dětí jsou nejefektivnější malé, nanejvýš desetičlenné skupiny přišel již zakladatel skautingu Robert Baden-Powell. Foglar se pak pro tyto skupiny snažil vytvořit všestranný program a metodické rady následně poskytoval i vedoucím ostatních družin.

Jeho **základními výchovnými prostředky jsou bodovací soutěže a tábory** (jeho tábory trvaly nejméně polovinu prázdnin, měl tak možnost po dobu jednoho měsíce 24 hodin denně na své svěřence výchovně působit). Český skauting obohatil o metodu „lovu bobříků“ (jde o systém zkoušek různých vlastností, schopností, znalostí a dovedností, který je obměnou Setonových zkoušek všestranné zdatnosti: orlích per).

Jaroslav Foglar se do dějin české mimoškolní výchovy se zapsal díky tomu, že pro české prostředí přizpůsobil **metodu výchovy stavící na hře, romantice a dobrodružství**, tuto metodu později dále rozvíjel i Miloš Zapletal. Je možné říci, že v jiných formách tuto metodu výchovy i dnes uplatňuje jak skautský výcvikový program, tak i jiná sdružení pracující s dětmi a mládeží, a že některé prvky jsou i dnes pro mládež velmi atraktivní. Změnila se témata, dnes se již neuvžívají foglarovská herní libreta s indiány, vlky, polárními výpravami či špióny, ale s hobity, čarodějnickou školou či hvězdnou bránou, ale podstata je stále stejná.

V dobách vzniku skautingu byl jediným masmédiem tisk, proto od počátku hrály ve skautské výchově důležitou roli příručky, časopisy, ale i romány. Prvním skautským časopisem byl *Junák*, který vycházel od ledna 1915. Tento časopis přinášel zprávy z oddílů a metodické rady. Pro činovníky později (1919) vznikl časopis *Vůdce*. V roce 1937 přišel Jaroslav Foglar s nápadem tohoto média využít a organizovat na bázi družinového systému i **čtenářské kluby**. Prostřednictvím časopisů *Mladý hlasatel* a později *Vpřed* nabízel své zkušenosti a nápady široké veřejnosti a **podněcoval zakládání dětských skupinek, které podle jím zveřejňovaných pokynů podnikaly skautsko – zálesácký program i bez začlenění do nějakého konkrétního oddílu**. Nabídl tak smysluplnou náplň volného času mnoha tisícům dětí, kterým by se jinak nikdo systematicky nevěnoval.

Jeho mimořádnou schopností bylo nabídnout dobrodružství každému a kdekoli (ve vedlejší uličce, nebo kousek za vesnicí). Se svými nápady a projekty dokázal vždy přijít v pravou chvíli. Když byl v době druhé světové války český skauting okupačními úřady zakázán, existovaly skautské myšlenky i skautský program dál v „laických“ klubech vzniklých předtím právě na základě návodů z jeho časopisů.

Lze tedy říct, že Foglar přišel s velmi úspěšnou **metodou aktivizace dětí a mládeže prostřednictvím časopisu**, na niž, v poněkud jiné formě, navázal i Miloš Zapletal. Škoda, že se nenašel další následovník, který by byl tuto metodu schopen aplikovat v dnešní době v nové formě za použití moderních mediálních prostředků.

Nedostatkem Jaroslava Foglara však bylo, že si děti si příliš idealizoval, nechápal, proč je některé prvky programu nebaví, myslel si, že jejich výchova půjde snadno a rychle, jak je tomu v jeho knihách. Nerespektoval individuální rozdíly mezi dětmi.³³

Přesně propracoval výchovný program **pro věkovou skupinu 11 - 15 let**, pro starší věkovou kategorii bohužel vhodný program připravit neuměl.

Foglar je **vyloženě českým fenoménem**, vychází z českého kulturního prostředí a z mentality českých dětí, v zahraničí jeho knihy nebyly pochopeny a o jejich vydání v jiných zemích nebyl větší zájem.

Práci s mládeží obětoval všechnen svůj volný čas, celý svůj život. Přes všechny tlaky, které na něj byly v různých dobách vyvíjeny se nikdy svým výchovným cílům a metodám nepronevřil.

³³ Zapletal, M.: Záhady a tajemství Jaroslava Foglara. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007, s. 165.

2.3 Jaroslav Foglar a Miloš Zapletal

Miloš Zapletal vždy zdůrazňoval, že ke skautingu ho přivedly foglarovky, které formovaly nejen jeho mravní charakter, ale ovlivnili svým způsobem celý jeho pozdější život tím, že ho inspirovaly k vedení skautského oddílu a že v něm vzbudily zájem o hry. Poprvé se s Jaroslavem Foglarem osobně setkal ve svých patnácti letech, kdy se jako velký obdivovatel foglarovek vydal do Prahy vyhledat svého oblíbeného spisovatele. Tak začalo padesát čtyři let trvající přátelství, které ukončila až Foglarova smrt.³⁴

I Miloš Zapletal naplňuje foglarovské krédo: „věnovat se celoživotně a celobytočně práci s mládeží“, i jemu se práce s mládeží stala celoživotním posláním.

Oba se zabývali problematikou výchovného využití her, výchovy romantikou a dobrodružstvím, velký důraz kladli na propagaci dětského čtení a zakládání čtenářských klubů. Oba vždy všechny své nově vymyšlené nápady nejprve zkoušeli s dětmi ve svých oddílech. Oba zdůrazňují ve svých dílech roli pozitivního vzoru a přátelské vstevnické skupiny ve výchově dítěte.

Pro oba se stala **každodenní práce s dětmi** nejcennějším **zdrojem inspirace** i v literární oblasti. V oblasti beletrie rovněž Miloš Zapletal myšlenkově vychází z díla Jaroslava Foglara, ale jeho příběhy jsou moderněji pojaté, jsou realističtější, je zde méně patosu a hrdinové nejsou tolik černobílí. Zatímco snad až na jedinou výjimku (*Historie Svorné sedmy*) se v knihách Jaroslava Foglara neobjevují žádné dívčí hrdinky a hrdinové jsou společenství chlapců většinou mladších 15 let, Miloš Zapletal věnuje pozornost i problematice dospívajících a navazování prvních citových vztahů. (Podrobněji viz. kapitola 3.2).

Svojí praktickou činností i svojí tvorbou literární navazuje tedy Miloš Zapletal na to, co je z odkazu Jaroslava Foglara stále živé, ale aktualizuje to pro potřeby nové doby.

³⁴ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007, s. 7.

Zapletal je také editorem Foglarova autorského díla. Od Jestřába si půjčoval desítky kronik jeho oddílu. Z výpisů z kronik připravil knihy *Výprava na Yucatan* a později *Kroniku hochů od Bobří řeky*. Připravil k vydání *Hry Jaroslava Foglara* - jde o soubor her, které hrával Jestřáb se svým oddílem a jsou zde i hry hrané Dvojkou ve dvacátých letech minulého století (nejslavnějšími Foglarovými hrami byly Alvarez a Vyzvědači).

Miloš Zapletal není jen Foglarovým žákem a pokračovatelem, ale také životopiscem. Svůj dluh člověku, který ovlivnil celou jeho životní dráhu, splatil knihou z žánru literatury faktu *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*.

Srovnávat vzájemně přínos Jaroslava Foglara a Miloše Zapletala pro výchovu dětí a mládeže je velmi obtížné. Zatímco Foglar byl v českých zemích po mnoho let nejčtenějším dětským spisovatelem a zásadním způsobem ovlivnil volnočasový program dětí ve 30. a 40. letech a především pak v době druhé světové války, kdy se po zákazu oficiálních dětských volnočasových organizací jeho dílo stalo impulsem pro zakládání formálně neorganizovaných dětských družin, je Miloš Zapletal odborníky ceněn především jako sběratel a popularizátor her, jehož dílo ať již po stránce rozsahu, tak i po stránce obsahové nemá ve světě obdoby, a jako autor umělecko-naučných publikací „pro naplnění volného času“.

Velmi rozdílný u obou těchto významných skautských pedagogů vždy byl i přístup k medializaci svého díla. Zatímco **Foglar programově usiloval o zviditelnění svých myšlenek a svého díla, Miloš Zapletal** nerad přednáší, odmírá veřejná vystoupení, rozhovory do médií téměř neposkytuje. **Jeho životním krédem je Epikurovo³⁵: Prožij svůj život v skrytu.**

³⁵ **Epikuros** – antický filosof (341 -270 př. Kr.), citáty z jeho textů M. Zapletal často užívá ve svých dopisech a přednáškách.

Zatímco Jaroslav Foglar je vyloženě českým fenoménem a v zahraničí je prakticky neznámý, *Encyklopedie her* Miloše Zapletala byla přeložena do mnoha jazyků a těší se velké popularitě především v Německu, ale také např. v Rumunsku, Estonsku i Japonsku³⁶.

2.4 Sociálněpedagogická témata v literárním díle Jaroslava Foglara

Jaroslav Foglar se ve svých beletristických dílech zaměřuje především na zachycení celoroční činnosti dětského oddílu, která pak vyvrcholí zážitky na letním táboře, knihami se prolínají také dobrodružné etapové hry. Foglarovi **hrdinové** jsou značně zidealizovaní, výrazně **typizovaní**. **Zásadní roli hrají „vzorové“ postavy**, které ty obyčejné, průměrné učí dovednostem i rozvíjí jejich mravní kvalitu³⁷. Díky táborové komunitě hrdinové zažívají vytoužené „bezpečné“ dobrodružství a překračují hranice vyplývající z jejich věku i sociálního postavení. **Výchovně využívá potřebu pubescentů identifikovat se s nějakým vzorem a učení nápodobou.**³⁸

V románech vychází především z vlastních životních zkušeností, ale i ze své fantazie. **Navazuje na učení E. T. Setona**, z jehož díla si půjčuje různé nápady a motivy, např. kniha *Dva divoši* kde hlavní hrdinové skládají různé zkoušky a za jejich úspěšné splnění získávají orlí pera do své čelenky, se stala inspirací pro jeho „bobříky“³⁹. Setonovy motivy pak upravuje pro české prostředí.

³⁶ Zapletal, M. in Jirásek, I.(ed.): Zet. Miloš Zapletal: Pět životů. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2010, s. 234.

³⁷ Ve většině knih je vzorovou postavou fyzicky zdatný, mravně vyspělý, esteticky vyhlížející vrstevník.

³⁸ **Nápodoba** vzorů je jedním z druhů sociálního učení. Vzorem může být hrdina z knihy, z filmu, oblíbený učitel, kamarád. Někdy se chceme někomu podobat zcela vědomě, může to být vnějším projevem, oblečením, ale také se můžeme snažit napodobovat kladné vlastnosti vzorů např. obětavost, laskavost atd. (Břicháček, V.: Moji milí.... Praha, Junák 2008, s. 113.)

³⁹ Z původních třinácti Foglarových bobříků čtyři testují tělesnou zdatnost, jeden manuální zručnost, jeden znalost rostlin, jeden chování v mimořádných situacích, čtyři sebeovládání (mlčení, hlad, samota, odvaha) a dva jsou zaměřeny na dobré činy a ušlechtilé chování.

Děj románů je zasazený do „obyčejného“ prostředí, ve kterém čtenáři žijí (ulice města, školní třída...), hrdinou je chlapec ve věku 10 – 15 let (nikdy ne starší, Foglar pracuje s mentalitou pubescenta), v románech bývají podrobně popsány hry, které se v takovém obyčejném prostředí dají hrát. To co dělají jeho hrdinové je tedy, alespoň zdánlivě, dostupné každému, **nabízí tak aktivní spoluúčast**. Jeho hrdinové bojují s běžnými ústrky, nepochopením, nespravedlností a tím získávají sympatie čtenáře, který bojuje se stejnými problémy.

V žádné z foglarovek nechybí **obraz přátelských vztahů** (potřeba přátelství a přijetí skupinou je v pubertě zvlášť silná). Snaží se mladým čtenářům předkládat pozitivní (někdy až příliš) vzory. Zabývá se také **tématem šikany** (*Boj o první místo*), předkládá svoji představu, jak by měl vypadat **vztah učitel – žák** (*Když duben přichází*) a atmosféra ve třídě, ostře brojí proti všem zlozvykům, především proti kouření. **Poskytuje jiný hodnotový žebříček**, ve kterém na nejvyšších pozicích stojí přátelské vztahy, čínorodost, etické hodnoty, touha poznávat, vztah k přírodě. Stále nabádá k **sebezdokonalování**. Jeho knihy obsahují otevřené výzvy k **mravnímu posunu**.

Pod vlivem Foglarových knih začalo mnoho dětí chodit do přírody, lovit bobříky a jeho program se stal návodem a inspirací mnoha vedoucím oddílů a to nejen skautských. Po vzoru Rychlých šípů a jejich Tam-tamu začaly různé skupiny dětí vydávat vlastní časopisy.

Svým čtenářům Foglar nabídl **pozitivní program, aktivní činnost**. Přinášel nové a nové nápady, které dokázal velmi poutavě a přesvědčivě podat. Snažil se **děti vyvést ze sociální izolace**. Jeho myšlenka **důležitosti malých vrstevnických kolektivů** (ať již vzniklých spontánně, nebo skupin vedených dospělými) pro rozvoj dítěte, je dnes, v době, kdy se děti stále více izolují a komunikují spolu pouze díky počítačům stále aktuálnější.

Nedostatkem je, že Foglarovi hrdinové se zdokonalují příliš rychle a snadno. Zidealizované je i prostředí. Nabízí tedy na jednu stranu vzor a cíl, ale zároveň hrozí, že čtenář bude zklamaný, pokud bude chtít hrdinu napodobit a zjištění, že realita je jiná, ho může od další snahy odradit.

2.5 Sociálněpedagogická témata v literárním díle Miloše Zapletala

Hlavním tématem většiny Zapletalových románů je **začlenění hlavního hrdiny do funkčního volnočasového oddílu**. Jeho protagonisté jsou obyčejné děti, které touží po klukovském dobrodružství, odpoutání se od neustálého dohledu rodičů, ale zároveň hledají i celkově svoje místo v životě. To všechno nachází díky přátelské **neformální skupině vrstevníků**, tato skupina následně formuje i protagonistovy **hodnotové žebříčky a morální zásady**, hrdina postupně **pěstuje volní vlastnosti**, učí se s **empatií** přistupovat k ostatním. Zapletalovi hrdinové stejně jako hrdinové Jaroslava Foglara za svým dobrodružstvím necestují do žádných exotických destinací, ale prožívají ho kousek od domova.

Témata táboření a důležitosti přátelské skupiny se poprvé objevila ve 20. letech 20. století v díle **Jaroslava Nováka** *Skautská srdce*. Nejúspěšnějším představitelem tohoto žánru je pak, jak bylo výše uvedeno, **Jaroslav Foglar**.

Zatímco J. Foglar do svého „vzorného“ společenství nepřijímá žádné nedokonalé a to ani po fyzické stránce, u M. Zapletala je **hlavním hrdinou** jeho románové trilogie (*Sedmička*, *Ostrov přátelství*, *Cvoci*) sociálně opomíjený, **fyzicky postižený**, chlapec (Pajda) a hlavním **motivem je proces jeho socializace**. Sledujeme přerod opomíjeného Pajdy v oblíbeného lodníka Jonáše - tedy přerod submisivního dítěte, které trpí samotou a pocity méněcennosti a které zoufale žebra o přízeň vrstevníků, později procházejícího obdobím agrese a snah upoutat pozornost ostatních za každou cenu, až po jeho vnitřní vyrovnání se všemi svými nedostatky a nalezení životní rovnováhy a spokojenosti.

Okamžikem zlomu v životě hrdiny je náhodné setkání s přátelským a atraktivním prostředím vodáckého oddílu. V průběhu postupného začleňování do tohoto společenství **získává** protagonista ztracené **sebevědomí** a zároveň také získává **motivaci** na sobě **dál pracovat**. Postupně svůj handicap prakticky vytěsňuje na periferii svého myšlení. V poslední části trilogie, která se odehrává na zdlouhavé a vysilující zimní cestě napříč českými a slovenskými horami, pak hrdina díky své nezlomné vůli zcela vyhrává nad svým postižením i sám nad sebou.

Zapletal ve svých knihách **zdůrazňuje, že fyzický handicap neznamená, že se jedinec nemůže stát platným členem společenství**, začlenit se mezi zdravé vrstevníky a dokonce se věnovat fyzicky náročným sportovním aktivitám. Tento pohled na handicapované byl v době vzniku *Sedmičky*, tedy v době normalizace, značně neobvyklý.

Zapletal nepředkládá na rozdíl od Foglara ideální vzor, jeho hrdinové jsou mnohem realističtější, všichni mají dobré i špatné stránky, každý je nějak specifický a každý díky své osobnosti přispívá k osobitému charakteru skupiny. Zatímco **u Foglara** se vše točí okolo chlapeckého společenství „**chlapci – chlapců**“, naopak **Zapletalovi** chlapci nežijí ve vakuu – důležitou roli hrají například **i vztahy k rodičům nebo k děvčatům**.

I on se stejně jako J. Foglar snaží nabízet plnohodnotný program těm, kteří z nějakého důvodu nechtějí, nebo nemohou být členem žádného oddílu.

3 MILOŠ ZAPLETAL AUTOR KNIH PRO DĚTI A PROPAGÁTOR DĚTSKÉHO ČTENÍ

3.1 Z historie české dětské beletrie a uměleckonaučné literatury

Za první knihu pro děti bývá často pokládáno *Orbis pictus* Jana Amose Komenského i když veršované bajky i mravokárné texty pro děti jsou známy již z dob humanismu. **Komenský však poprvé formuluje význam knihy jak pro vzdělávání dítěte, tak pro jeho citový život: pro pocity dobra, radosti i pro jeho celkový rozvoj⁴⁰.**

Literatuře pro děti se pak v 19. století věnovala řada významných autorů: Božena Němcová, Karel Jaromír Erben, pro děti psal Josef Václav Sládek, na počátku 20. století se k dětem obrací takoví významní autoři jako Karel Čapek, Rudolf Těsnohlídek, Karel Poláček a mnozí další.

Z počátku dětská literatura neměla umělecké aspirace, ale jejím úkolem bylo sloužit pedagogickým cílům tj. výchově dítěte v duchu tehdejších mravních, národních, náboženských a sociálních ideálů. Zpočátku bývalo dítě v próze zachycováno tak, aby to odpovídalo didaktizujícímu poslání. Obraz vnitřního světa dítěte a jeho mentality se pozvolna prosazoval až ve dvacátých letech 20. století.

Od počátku 20. století však do dětské literatury začínají vstupovat nejen nové estetickovými ideály, ale na druhé straně také komerce a kýč. Literatura pro větší děti byla striktně rozlišována podle pohlaví. Chlapecké romány se od 30. let modernizovaly, i když dlouhou dobu neobsahovaly skutečný život, společenské vztahy, sociální problémy. Ovšem mnohem hůř na tom byly romány pro dívky, které představovaly většinou naprosto pokleslou sféru literatury, na kterou pak v dospělosti navazovala četba Červené knihovny.

Na počátku 40. let stála dětská próza před otázkou, jak se vyrovnat s novou životní realitou. Oblíbeným se stává nový typ prózy a to **příběhové prózy z dětského života**. Oproti předchozí próze je tento nový typ dynamičtější, konkrétnější, místo schematických příkladů předkládá čtenářům prožitky z dětských her a prázdninových událostí. Náměty odrá-

⁴⁰ Chaloupka, O.: O literatuře pro děti. Praha, Československý spisovatel 1989, s. 13.

zí dětskou zkušenost. Mezi představitele tohoto typu prózy patří Jaroslav Foglar, později i Miloš Zapletal.

Tvorba Miloše Zapletala obsahuje specifický typ zážitkovosti, založený na autorově vlastní zkušenosti. **V jeho tvorbě se prolínají příběhy z dětského života s přírodní tematikou a uměleckonaučnou tematikou.**

Co se týče historie uměleckonaučné literatury, první pokusy lze nalézt zřejmě u J. Haise – Týneckého a ve 30. letech pak u J. V. Plevy (*Kapka vody*).

„Podstatou uměleckonaučné literatury je autorsky angažované zpracování faktů, schopné navázat přímý kontakt se čtenářem, aby čtenář nejen tato fakta poznával, ale byl podněcován i k dalšímu zájmu o ně, aby k nim nalézal vlastní vztah. Pro autora je z tohoto hlediska ústřední otázkou takové zacházení s fakty, které by je začlenilo do souvislostí a dovedlo je nejen extrahovat, ale osobitě vyjádřit se zřetelem k dítěti, jeho poznávacím procesům a zájmům, okruhu životních skutečností a dalším rozvojovým perspektivám.“⁴¹

K zásadnímu rozvoji zájmu o tento žánr, ale ve větší míře dochází až v době, kdy se svojí tvorbou začíná právě Miloš Zapletal.

3.2 Miloš Zapletal jako autor knih pro děti a mládež

Přestože Miloš Zapletal, známý jako **Zet** a píše také pod **pseudonymem Z. Jonáš**, vydal několik **románů** nejen **pro chlapce**, všeobecně **ceněná jsou** spíše jeho **díla naučná a aktivizační**. Sám Zapletal odmítá označení za spisovatele a říká o sobě, že je „**píšící pedagog**“.

Jeho romány vycházejí z jeho praktické činnosti s dětmi. *„Pochopil jsem, že když chci druhého zaujmout, musím psát o tom, co jsem prožil na vlastní kůži, co jsem samostatně pro-*

⁴¹ Chaloupka, O.: O literatuře pro děti. Praha, Československý spisovatel 1989, s. 64-65.

myslel a vyzkoušel“.⁴² Naopak v libretech svých výchovných her často využívá i spisovatelskou fantazii. Cílem celého jeho literárního díla je pak přivést čtenáře k vlastní aktivitě a zážitkovosti a sebekultivaci.

Jeho hrdinové jsou aktivní, s činným vztahem k životu, směřují ke svému dalšímu rozvoji. Hrdinové prochází vlastními poznávacími procesy, vývojem, řeší své problémy - ovšem ne náhodou, ale díky vlastní aktivní účasti. Zapletal nabídl čtenářům své doby referenčního hrdinu, to je postavu, která byla předpokládanému čtenáři blízká svým prostředím, životní zkušeností, úrovní poznání světa, jeho prostřednictvím pak čtenáře provádí socializačními procesy. Ve všech Zapletalových románech je patrný prožitkový aspekt. Výchovný záměr je u Miloše Zapletala zakotvený do koncepce příběhu, zobrazení referenčních hrdinů a interpretace jejich okolního světa.

Nejznámějším beletristickým dílem Miloše Zapletala je románová trilogie *Sedmička, Ostrov přátelství* a *Cvoci*. V ní Miloš Zapletal navazuje na tradici české prózy pro chlapce. Jeho postavy získávají různé vědomosti, dovednosti, je podtrhován význam přátelské soudržnosti. Tato trilogie má kromě sociálně pedagogického podtextu (podrobně viz kapitola 2.5) i druhý rozměr, přestože v době, kdy vyšel její první díl *Sedmička*, byla již skautská organizace několik let zakázaná, popisuje zde do nejmenších podrobností činnost skautského vodáckého oddílu, včetně systému různých závodů a vodáckých zkoušek. Vzhledem k nedostatku jiné literatury sloužila proto tato trilogie pro mnoho vodáckých oddílů též jako metodická příručka.

Dalšími beletristickými díly Miloše Zapletala jsou *Světlušky*, *Lovec hvězd*, *Stezka odvahy* a *Soví jeskyně*.

Na rozdíl od Foglara, v jehož románech jen zřídka vystupují dívčí postavy a který se naprosto vyhýbá tématu vztahů mezi chlapci a dívkami, Zapletal v románu *Lovec hvězd* ote-

⁴² Zapletal, M. in Jirásek, I.(ed.): Zet. Miloš Zapletal: Pět životů. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2010, s. 143.

vírá téma citového zrání, první zamilovanosti a s ní souvisejících pocitů: nejistoty, slabosti, strachu i trapnosti. Tomuto tématu je pak částečně věnována pozornost i v románu *Cvoci*.

Ve *Stezce odvahy* u hlavních hrdinů dochází k identifikaci s přírodou díky zážitkům získaným v průběhu 24 hodinové táborevé zkoušky. Tyto zážitky hrdinům zcela změni pohled na svět hodnotovou hierarchii.

V románu *Soví jeskyně* se hrdinové vydávají na rodově tradiční iniciační cestu, při které cestují pouze pěšky a spí v přírodě. Při své cestě poznávají krajinu, přírodu, ale také potkávají nejrůznější typy lidí (ekology, speleology, horolezce, astronomy, trampy...). Na závěr dochází k poznání, že není tak důležité, kam přesně jdeme, ale jestli jsme otevřeni tomu, co cestou potkáváme, že tedy sama cesta může být cílem.

Zapletal ve svých knihách nabízí hodnoty jak estetické tak etické a metodické. Jeho cílem není čtenáře svých románů jen bavit, ale poskytuje návod jak se aktivně bavit.

Škoda jen, že na tradici chlapeckého skautského románu, kterou založil Jaroslav Foglar a v níž pokračoval Miloš Zapletal, nedokázal navázat žádný z mladších autorů a že se žádná nová modernější skautská beletrie po obnovení skautingu v roce 1989 prakticky nerozvinula.

3.3 Vliv dětského čtení na psychický vývoj dítěte

Čtení u dětí rozvíjí představivost, bohatost slovní zásoby, pomáhá rozumovému zvládnání předmětné skutečnosti. Má funkci výchovnou a vzdělávací. Formuje rozumovou i citovou stránku osobnosti. „*Dětská literatura má v dětech rozvíjet jejich citovost a představivost, ukazovat mu elementární svět okolo něj, základní lidské postoje, prožitky pocity. Měla by napomáhat radostnému, optimistickému a citově vyrovnanému prožívání dětství,*

zobrazovat jeho základní jistoty pozitivní rozměry a výhledy.“⁴³ Knihy pomáhají v procesu poznávání mladému čtenáři hledat **odpovědi na základní otázky vlastního života.**

První okamžik limitující budoucí zájem o četbu nastává, když dítě ještě neumí číst. Malé dítě si osvojuje řeč jako nástroj myšlení a komunikace. Tato doba je, pokud rodič dokáže uplatnit herní a kreativní přístup, nejvhodnější, pro rozvoj celoživotního čtenářství. Důležitá je v tomto období kooperace dospělého s dítětem. Není jen důležité, aby bylo dětem čteno, první čtenářské zážitky musí být spojeny se zájmem dospělých o dítě, mají být spojeny se společným rozhovorem a spoluprací.

Po nástupu do školy si dítě osvojuje grafickou podobu jazyka, začíná samo číst. A to je druhý důležitý okamžik, který ovlivní další zájem o četbu. Mimořádně důležitá je vhodná volba prvních knih, které se zapíší do vědomí dítěte. Jde o něco podobného, jako je první vtisk u jiných činností člověka – je to první zkušenost, která ovlivní postoje jedince k této činnosti v budoucnosti.

V prepubescenci pak, pokud jsou položeny správné základy, dochází k rozvoji samotného spontánního, prožitkového čtenářství. Dítě chce číst, protože chce vědět a protože chce prožívat. I tady je však nutná spoluúčast dospělého, pro odkrývání nových čtenářských možností. Je důležité, aby dítě mělo poblíž nějakého dospělého, který o dětské literatuře sám něco ví a má sám představu, jakého typu je referenční hrdina, o kterém jeho dítě právě čte. Je důležité, aby předkládané knihy odpovídaly vývoji a dítěte a jeho schopnostem recepce.

Mimořádně důležitou roli hraje čtenářství u dítěte v období puberty. **Četba u pubescentů plní úlohu estetickou, sebedprojekční, anticipační, kompenzační.**⁴⁴

Rozložení čtenářství v dětské populaci má dvě extrémní polohy: některé děti nepřečtou za rok ani tituly povinné školní četby, na druhé straně existují děti, které čtou až příliš mnoho, což signalizuje únikovost čtenářství. Čtenářství nesmí nahrazovat harmonicky všestranné a přirozené prožívání dětství. Jaké je tedy optimální místo čtenářství mezi aktivitami dítěte? Není dobré pro sport zapomínat na četbu, ale ani pro četbu zapomínat na sport.

⁴³ Chaloupka, O.: O literatuře pro děti. Praha, Československý spisovatel 1989, s. 57.

⁴⁴ Viz Chaloupka, O.: O literatuře pro děti. Praha, Československý spisovatel 1989.

Ve dvacátých letech, kdy šlo o upevňování smyslu dětské četby ve společenském vědomí, bylo psychology a sociology považováno za optimum co největší množství přečtených knih. Pozdější výzkumy však ukázaly, že maximum četby nemusí být optimem⁴⁵.

Soudobá teorie dětského čtenářství už nepokládá enormní četbu za pozitivum, ale za příznak nesouladu v rozvoji dětské osobnosti. Přílišné čtenářství může mít v celku psychologických a sociálních činností náhradní charakter a může vést k zhoršenému rozvoji pohybových ale i sociálních schopností (o samotě čtoucí dítě se hůře včleňuje mezi ostatní děti).

Není tedy až tak rozhodující, jaké množství knih dítě přečte, ale jestli dovede o knize pohovořit, charakterizovat ji, vyjádřit podstatné myšlenky. Zda se dovede nad knihou zamyslet, zda kniha nějak ovlivňuje jeho vlastní postoje. Aby se kniha pro člověka stala nezbytnou součástí jeho života, musí se čtenářství u dítěte v určitém věku zformovat a pravidelně upevňovat, jinak je snadno překryto nějakými jinými, „zajímavějšími“, činnostmi. „...všechny normálně vyvinuté děti pro čtenářství dispozice mají, a jestliže se tyto dispozice nerozvinuly, bývá to začasť více vinou okolí dítěte než jeho vlastní“⁴⁶ Pokud jsou podněty zvenčí nedostatečné nebo nevhodné (nevhodné je i přílišné urychlování čtenářského rozvoje) dojde k potlačení zájmu dítěte.

Čtenářství hraje u dítěte významnou roli v jeho budoucím pojetí osobnosti, v individuálním a sociálním rozvoji i v procesu osvojení si kultury. Nerozvinutí zájmu o čtenářství v dětském věku má pak celoživotně limitující povahu.

3.4 Miloš Zapletal a jeho program na propagaci dětského čtení

Již od 60. let 20. století, tedy již v době, kdy u nás ještě nikdo neznal pojem počítač, a děti netrávili celé hodiny před televizními obrazovkami sledováním nekonečných seriálů, Miloš Zapletal varuje před klesajícím zájmem o četbu a připravuje programy pro rozvoj dětského čtenářství. Varuje před tím, že audio-vizuální technika může sice, díky představitosti pro-

⁴⁵ Chaloupka, O.: O literatuře pro děti. Praha, Československý spisovatel 1989, s. 80.

⁴⁶ Chaloupka, O.: O literatuře pro děti. Praha, Československý spisovatel 1989, s. 82.

fesionálních výtvarníků, dítěti nabídnout barvitější a dynamičtější vjemy, než jeho vlastní fantazie při četbě knihy, jenže při sledování filmového (dnes i počítačového) světa je dítě jen konzumentem, nepřemýšlí, nerozvíjí své schopnosti.

Obecně se tedy tvrdí, že děti od četby odvedla televize. Ovšem rozmach televize nebyl jedinou příčinou. Vinu nesou také rodiče a škola. Dnešní školní výchovně vzdělávací systém není literární výchově příliš nakloněn. Již na základní škole narůstá množství poznatků, které dítě musí zvládnout, aby ve škole uspělo. Zvyšují se i nároky rodičů na školní prospěch, takže děti na četbu prostě nemají čas. Vlivem vědeckotechnické revoluce rostou nároky především na exaktní vzdělávání, větší význam než český jazyk pro životní uplatnění mají matematika, informatika, fyzika a cizí jazyky. Rodiče pak pragmaticky směřují své snahy o rozvoj dítěte těmito směry. Dalšími faktory, které dnes omezují čtenářský rozvoj dětí je psychická a sociální akcelerace dospívající generace (dítě rychleji přestává být dítětem) a nárůst jiných životních aktivit a nových možností sebeuskutečnění, jaký mi jsou zájmy a koníčky provozované dnes často na „vrcholové“ úrovni a nové aktivity spojené s počítačovými technologiemi.

Jak již bylo uvedeno v kapitole 1.9, v roce 1969 přichází Miloš Zapletal jako zástupce šéfredaktora časopisu *Skaut – Junák* s myšlenkou podpořit rozvoj dětského čtenářství. Pro každé číslo časopisu připravuje tři úryvky z díla některého autora, ty pak doplňuje autorovým medailonkem. Jako prvního z autorů představil E. T. Setona.

Po zákazu *Junáka* pokračuje ve své činnosti v časopise *Pionýrská Stezka*. I zde pak čtenářům představuje úryvky z děl různých autorů a pobízí k vyhledání dalších děl daného autora. Po nedobrovolném ukončení redaktorské činnosti se k publicistické práci mohl vrátit až po roce 1989.

V roce 1997 na stránkách časopisu *Roverský kmen* navazuje na svoji snahu přimět děti k četbě. Kromě četby beletrie se snaží mladého čtenáře nalákat i na četbu poezie a to nejen evropské (doporučuje např. starou čínskou poezii i buddhistické *Dhammapadam*⁴⁷). A při-

⁴⁷ Veršovaná sbírka moudrých průpovědí a mravních ponaučení, patří k nejstarším buddhistickým textům.

dává i novou rubriku, ve které se snaží motivovat, tentokrát ne pouze ke čtení, ale k psaní vlastních deníků.

V roce 1999 se navrácí do redakce *Skauta – Junáka* i zde navazuje na pravidelné rubriky známé z jeho dřívějších časopisů: *Skautský čtenářský kruh*, *Knížky do krosny*, *Deník*. Ve Skautském čtenářském kruhu představuje deset světových a deset českých spisovatelů.

Jeho snahou bylo zachránit četbu před náporom televize a počítačů tím, že nabádá čtenáře svých časopisů, ať si knihy kupují (třeba v antikvariátu) a čtou. Je si vědom toho, že rozvoj dítěte je nedělitelný a narušení rozvoje v jedné sféře aktivit vede k narušení rozvoje jako celku, **že čtenářství má celoživotně utvářecí funkci v osobním rozvoji i v socializačních procesech, že četba učí hledat a nalézat životní hodnoty a tyto hodnoty chápat a že četba přináší dětem spontánní prožitek a radost.**

4 MILOŠ ZAPLETAL A FENOMÉN HRY

4.1 Hra

„Když si dítě hraje, je to pro něj vážná věc, je to způsob tréninku a učení, způsob uchopení světa, který vidí vlastníma očima a vyjadřuje vlastními slovy. Spoustu věcí ve svém životě děláme za určitým účelem, nemusí však mít nutně smysl. Hra je pravým opakem: dává životu smysl, ačkoliv nemá žádný praktický význam.“⁴⁸

Miloš Zapletal je mezi laickou veřejností známý především jako autor *Velké encyklopedie her*. To, že hrát si, znamená napodobovat praktický život, rozvíjet schopnosti, dovednosti, životní postoje dnes mimoškolní pedagogika dobře ví a zcela samozřejmě používá hry jako výchovný prostředek. Ale nebylo tomu tak vždy.

Děti si spontánně hrály od nepaměti. S rostoucí organizovaností společnosti se pak začaly rozšiřovat hry s jasnými pravidly – společenské i sportovní. Mezi nejoblíbenější patřily hry jednoduché takové, které dávají průchod přirozeným lidským touhám a pudům (vymýšlet strategie, pronásledovat nepřítelé). Některé hry se v průběhu času přežily a přestaly se těšit zájmu, naopak velké oblibě se postupně začaly těšit hry zážitkové, hry, u nichž si člověk sáhne až na dno svých fyzických sil, ale také strategické fantasy hry s komplikovanými pravidly, dále pak simulační hry, které kladou důraz na komunikaci ve skupině a schopnost kolektivního rozhodování a hry s ekologickou tematikou.

Proč je právě hra pro rozvoj dítěte tak důležitá? Pro děti je potřebná určitá míra **zdravého soutěžení**. Hra **přináší** do života dítěte **radost a zároveň pomáhá utvářet jeho charakter**. Ve hře dítě **spojuje přítomnost a budoucnost, skutečnost s fantazií**. Hra **dává** činnosti **symbolický smysl, učí komunikaci, dodržování stanovených pravidel** (tím kázní a sebekázní), **buduje vzájemné vztahy**. U dlouhodobých týmových her se členové skupiny **učí soudržnosti, spolupráci v rámci týmu, zodpovědnosti za ostatní, učí se zažívat a**

⁴⁸ Nagy, L.: 250 miliónů skautů. Praha, Junák 1999, s. 118.

společně sdílet úspěchy i prohry. Hra učí bavit se, prožívat, přijímat, sdílet, dávat. Hry mohou sloužit jako prostředek pro nácvik pohybu v přírodě a pro vytváření pozitivního vztahu k ní. Pěstují smysl pro poctivou hru, je v nich pěstováno vědomí, že osobní čest je důležitější než chvilkové vítězství.

Hra může být jednoduchá chvilková zábava bez hlubšího smyslu a cíle, ale i tvořivá činnost nebo **výchovný prostředek**. Správná hra má svůj cíl, formu a obsah, má vnitřní smysl a je nositelkou nějakého poselství. Hra nemá být nabízena bezmyšlenkovitě, ale musí respektovat věkové zvláštnosti i brát ohled na aktuální situaci. Důležité je nabídnout dítěti hru adekvátní jeho věku, přáním a potřebám.

K rozšíření využívání her jako výchovného prostředku velmi významným způsobem přispěl skauting. Skauting po svém vzniku přichází se hrami na rozvoj smyslů, rozvoj osobnosti, didaktickými hrami. Jako prostředí volí nejprve přírodu, později se stále populárnějšími stávají hry v klubovně ale i městské hry. Hry ve městě proslavila především Foglarova hra Vyzvědači.

Miloš Zapletal pochopil, jakou roli mají hry v každodenním životě dítěte. Stovky jich vyzkoušel a mnoho sám vymyslel a i tu nejprostší dokázal lákavě prodat. K většině her vymýšlel legendu⁴⁹ tedy motivační příběh, na příběh pak navazuje řetěz různých úkolů a soutěží s tímto příběhem nějak spojených. **Zapletal rozvinul Foglarovu myšlenku spojit hry s příběhem**, čímž hra získá větší emocionální náboj a zvýší se prožitek. Za léta svého pedagogického působení okazuje, že prakticky jakákoli činnost se při spojení s vhodným nápadem a při vytvoření té správné atmosféry může proměnit ve hru.

⁴⁹ Příběh je buď zcela vymyšlený, nebo převzatý z nějaké knihy.

Hry lze různým způsobem klasifikovat:

- dle toho, na jakou oblast jsou zaměřeny (sociálně psychologické, motorické, kreativní),
- dle počtu hráčů (na individuální, hry určené pro dvojice, skupinové hry),
- dle prostředí (na hřišti, v místnosti, na louce, v zalesněném terénu, na horách, na vodní ploše),
- dle trvání hry (krátké, celodenní, celoroční),
- dle ročního období (celoroční, nebo hry omezené na určité roční období),
- dle denní doby (hry za jasného dne, za soumraku, večer, za tmy),
- dle stupně fyzického a psychického zatížení,
- dle času potřebného k přípravě hry (hry, které nepotřebují přípravu, až po hry kde čas přípravných prací výrazně převyšuje dobu samotné hry),
- dle potřebných pomůcek

Za herní literaturu vděčíme Karlu Průchovi, Velenu Fanderlikovi, Jaroslavu Foglarovi a především Miloši Zapletalovi, který se díky své propagaci her stal známý v mnoha zemích světa.⁵⁰

4.2 Hra a vývoj osobnosti dítěte

Hra je nejběžnější a nejpřirozenější způsob, jímž se dítě učí a rozvíjí své vrozené vlastnosti. „*Ve hře děti zkoumají a poznávají svět, kreativně experimentují s vlastními formami chování a učí se je měnit. Napodobováním dospělých i kladných vzorů se připravují na vlastní životní role.*“⁵¹

⁵⁰ Podrobněji viz kapitola 4.4

⁵¹ Břicháček, V.: Junák na přelomu století. Praha, Junák 2001, s. 45.

Hra u dětí hraje důležitou roli už od nejtělejšího věku, její formy se však v průběhu vývoje dítěte mění.

U **nejmenších dětí**⁵² jsou oblíbené hry manipulační (kutálení, mačkání, házení) a hry napodobivé (paci – paci). Kolem prvního roku se objevují hry konstruktivní (stavění kostek) a pohybové. V tomto období se také objevují hry sociální s jinou osobou (schovávaná, honička).

V **batolecím věku** se již mohou rozvíjet hry, ve kterých se projevuje složka estetická (hra na jednoduchých hudebních nástrojích, zájem o zpěv, loutkové divadlo). Převažují však hry pohybové a objevují se hry úkolové (na nakupování, vaření). Konstruktivní hry v tomto věku získávají záměrnost a plánovitost. Ve hře začínají postupně převládat prvky sociální. Zatímco menší děti si hrají vedle sebe, kolem třetího roku si děti začínají hrát společně.

U **předškoláků** je hra naprosto převládající činností. Typické jsou námětové hry (na něco, na někoho). Přibývají hry skupinové. Objevují se prvky dělby rolí, děti se při hře vzájemně hodnotí, což ovlivňuje obraz, který si o sobě dítě vytváří a ovlivňuje jeho sebepojetí. Tématy her jsou pohádky, televizní seriály i napodobování světa dospělých – tedy hra na život. Konstruktivní hry už mají především cílový charakter tj. vytvoření nějakého výrobku.

V **mladším školním věku** narůstá tělesná zdatnost, rozvíjí se sociální vztahy, dětské hry získávají soutěživý charakter. Objevují se hry, ve kterých je nutná složitější pohybová koordinace a jemná motorika (míčové hry, kuličky), dítě ještě není dostatečně vyzrálé ke hrám s příliš složitými pravidly a není ještě dostatečně vyvinutý ani smysl pro spolupráci. Zpočátku přetrvává typ předškolních her, později, asi okolo 10 roku se do popředí zájmu dostávají hry sportovní. Dítě už je schopno zvládat i složitější deskové hry (dáma). V tomto věku se děti dají ke hře celkem dobře motivovat, ale nejsou ještě dostatečně vytrvalé, proto hry nesmí být příliš dlouhé. Děti tohoto věku se stále více poměřují a vzájemně hodnotí, což u po nějaké stránce méně zdatných dětí může vyvolat pocity méněcennosti.

⁵² Viz knihy Břicháček, V.: Skautské putování po stezce životem. Praha, FONS 1995 a Poselství skautské výchovy Liberec, Skauting 1991.

Ve **starším školním věku** jsou nejpopulárnějšími dobrodružné hry v přírodě, ve kterých je možné uplatnit zdatnost, odvahu, motorickou obratnost i jiné dovednosti a znalosti. Ve velkých dobrodružných hrách mohou děti projevit i své strategické schopnosti i případný manažerský talent. Oblibě se přestávají těšit hry založené na náhodě. Do hry pronikají stále častěji prvky pracovních činností (výroba předmětů, nasekání dřeva, uvaření jídla), vytváří se tak pracovní dovednosti i schopnost organizace vlastní práce.

U **adolescentů** je typické hledání svého místa ve světě, touha po nových zkušenostech a poznacích, touha po velkých výkonech a vytváření si názoru na sebe, na svět, svého životního stylu. Klasická hra ustupuje, narůstá touha po dosažení výrazných výkonů například v oblasti hudby (zakládání kapel různého charakteru) či v oblasti extrémně náročných fyzických aktivit (sjíždění nebezpečných řek, putování po horách v neznámých zemích, horolezectví).

Součástí mnoha dětských her, zvláště ve starším školním věku, je soupeření. Při nabízení her je ale třeba se přespříliš tvrdé soutěživosti vyvarovat a hry směřovat především ke spolupráci a hledání společných cest. Hra je modelem, který napodobuje svět. Ten se jejím prostřednictvím stává pochopitelnější. Formy jednání, které se dítě při hře naučí, pak přenáší do běžného života. Pokud zjistí, že mu profit přináší podvádění, nebo tvrdá bezohlednost bude se tak chovat i mimo hru.

4.3 Hry pro dospělé

Jméno Miloše Zapletala bývá především spojováno s dětskou herní literaturou, méně je známo, že se zabýval i možnostmi pedagogického využití her pro dospívající a dospělé.

Dříve se věřilo, že jedince lze vychovávat pouze v dětském věku a že v dospělosti je jeho osobnost již definitivně zformovaná. Dnes víme, že osobnost jedince se vyvíjí po celý život, i když s postupujícím věkem se vývoj zpomaluje.

Hry pro dospělé bývaly mezi běžnými lidmi v minulosti považovány za zbytečné marnění času či za výsadu výhradně vyšších vrstev.

Také literatura zabývající se hrou byla po dlouhou dobu zaměřena pouze na děti do patnácti let. Změna nastala až v roce 1976, kdy vyšla první česká sbírka her pro dospělé s názvem

I dospělí si mohou hrát autora Eduarda Bakaláře. Od vydání této první sbírky se mnohé změnilo. Zájem o hry pro dospívající a dospělé postupně narůstal.

Na přelomu 70. a 80. let 20. století stál Miloš Zapletal u zrodu projektu, který spojil intenzivní pohyb, hru a výchovu dobrodružstvím dohromady s intenzivní kulturou: ***Prázdninových škol Lipnice***.

„Prázdninová škola Lipnice špěla postupně k budování alternativního hnutí, které se snažilo čelit duchovní prázdnotě, odcizení a mechanickému stereotypu materiální spotřeby prostřednictvím nejrůznějších výchovných metod a zajímavých komponovaných programů, které prokazatelně neměly u nás ani ve světě obdoby.“⁵³

Miloš Zapletal zde působil jednak jako lektor, jednak řada her, která ve středisku na Lipnici vznikala, byla inspirována jeho knihami. Lipnická škola využívala různé typy her a to jak hry s přesně stanovenými pravidly či s přesnými časovými limity, tak především také hry málo strukturované, poskytující prostor pro improvizaci. Šlo o jedinečný projekt jak z hlediska obsahu, tak z hlediska cílové skupiny, jíž byl určen – byl to první herní výchovný program zaměřený na osoby starší 16 let (především středoškoláky a vysokoškoláky). Nejúspěšnější z těchto her pak byly zahrnuty to sborníku s názvem *Zlatý fond her*, vydaného v roce 1990.

O užitečnosti a významu her pro dospělé dnes existují různé lékařské, psychologické i sociologické studie. **I dospělý**, stejně jako dítě ve hře **může ventilovat přebytečnou energii, je nucen k aktivitě**, alespoň na chvíli **se osvobozuje od běžných povinností**, může si dovolit nechat na povrch vystoupit svoji lidskou **spontaneitu**, díky hře získává **radost**, hra zkvalitňuje jeho život. Ve hře si může člověk ověřit svoji sílu, obratnost, odvahu, pohotovost, vytrvalost, strategické schopnosti i mnohé další vlastnosti a dovednosti. Týmové hry slouží pro **lepší sebepoznání, zvýšení sebedůvěry, schopnosti spolupráce, skupinové soudržnosti, zvýšení pocitu zodpovědnosti** za ostatní členy týmu, schopnosti **tvořivě**

⁵³ Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 7/2007. Praha: Prázdninová škola Lipnice 2007, s. 54.

řešit nestandardní situace. Slouží k pochopení, že ve skupině a spolupráci člověk dokáže zvládnout mnohem náročnější úkoly, než jako izolovaný jedinec.

Proč i dospívající a dospělé láká hra? „*Hra je odrazem touhy po spravedlivém světě, který lze popsat pravidly.*“⁵⁴ Hry pobaví, odráží touhy a přání, sdělují myšlenky, přináší emoce i dramata. Hry člověka staví do nezvyklých situací a nastavují mu tak zrcadlo vlastní osobnosti. Při hře můžeme být někým jiným a zároveň tuto roli v okamžiku, kdy nám přestává být pohodlná opustit.

*„Při hře můžeme vystoupit z vlastního života a vstoupit to jiného, třeba když si ve hře vyzkoušíme určité role... můžeme si s chutí zahrát jeptišku nebo prostitutku, aniž bychom museli nést reálné důsledky sociálního vyčlenění. Můžeme si prožít něco, za co nemusíme platit společenskými sankcemi či reálnou hmotnou ztrátou. V tomto slova smyslu se jedná o život „nanečisto“.“*⁵⁵

Přestože hra je určitou iluzí, prožitky a emoce, které přináší, jsou skutečné a jejich prostřednictvím může reálně ovlivnit osobnost jednotlivce i vztahy ve skupině.

Jedna jediná hra ze dne na den nezmění všechny myšlenky a postoje, ale může ukázat cestu pro budoucí směřování myšlenek a přispět k vzájemnému porozumění a spolupráci.

Hry pro dospělé časem získaly uplatnění v oblastech zážitkových a rekreačních aktivit a výcvikových programů (populární jsou dnes například hry k rozvíjení manažerských dovedností, ke zlepšování firemního klimatu, posilování spolupráce pracovních týmů), ale také na poli klinické psychologie, psychoterapie, sociální práce atd. Na druhou stranu se dnes také některé hry pro dospělé, bohužel, dostávají jinam, než byl cíl jejich průkopníků. Zaměňují motivaci a manipulaci a ve snaze zaujmout za každou cenu překračují mravní i právní hranice.

⁵⁴ Zouňková, D.: Zlatý fond her III. Praha, Portál 2007, s. 9.

⁵⁵ Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 7/2007. Praha: Prázdninová škola Lipnice 2007, s. 58.

4.4 Miloš Zapletal, sběratel a autor her

Hra Miloše Zapletala zaujala jako zvláštní fenomén lidské aktivity. Hra naplňuje volný čas, poskytuje radost, napětí, užitečnou zábavu, může být nenásilným výchovným prostředkem. Při hře se děti navzájem učí spolu komunikovat, učí se toleranci, vzájemné podpoře, předávají jeden druhému svoje znalosti a dovednosti.

Na první monografii na téma hry v přírodě začal pracovat v roce 1950 na popud svého přítele z Kruhu⁵⁶ „Markýze“, který krátce po poválečném zákazu skautingu přišel s nápadem na zpracování skautského výchovného programu pro dobu, kdy zákaz pomine a Miloši Zapletalovi přidělil při přípravě tohoto programu na starost téma skautské hry.

Některé hry se předávají z generace na generaci po mnoho století. Miloš Zapletal prostudoval všechnu dostupnou českou i zahraniční literaturu zabývající se herní problematikou. Nejprve sesbíral množství známých, méně známých i zcela neznámých her z různých oblastí Čech a Moravy, později prostudoval velké množství materiálů s herní tematikou z různých dob, a z různých sociokulturních i geografických oblastí. Čerpal z pramenů evropských, amerických, asijských, ale od cestovatelů získával informace i o hrách domorodých kmenů v různých oblastech světa. Nešlo mu ovšem pouze o sběr her, všechny třídil a všechny se snažil vyzkoušet v praxi, při čemž hodnotil, nakolik jsou dané hry aktuální pro současnou dobu a naše kulturní prostředí. Stovky her nejen popsal, ale hry převzaté, často doplňoval hrami, nebo jejich modifikacemi, které sám vytvořil v duchu hesla: „Dobrých her není nikdy dost“.

Zpočátku Zapletal jen sestavoval sbírky her řazených podle témat či prostředí (hry na louce, hry na pochodu, hry na lyžích, hry na bruslích apod.), později se začíná věnovat herní metodice a komplexním radám jak správně volit a realizovat hru, aby nejen zabavila, ale aby také naplnila určitý výchovný cíl, to znamená, že ve svých knihách věnovaných hrám jednotlivé hry pouze nepopisuje, ale v komentářích poskytuje mnohostranný pohled na hru

⁵⁶ Viz kapitola 1.7

a její přínos pro výchovu a rozvoj dítěte (eventuelně dospělého). **Při přípravě herních programů vychází z myšlenek R. Baden-Powella, E. T. Setona a z českých autorů pak Jaroslava Foglara a Eduarda Štorcha.**

Hry dělí podle toho, které schopnosti či dovednosti rozvíjejí. Učí neznalého čtenáře hrát tím, že postupuje od jednoduchých ke složitějším. U Zapletalových herních příruček, hrají důležitou roli také různé poznámky a komentáře k nim. Pro pedagogy pak často uvádí odkazy na další autory, nebo studie zabývající se herní problematikou.

V roce 1975 byl v nakladatelství Olympia vydán na svou dobu ojedinělý počín a to *Encyklopedie her* Miloše Zapletala obsahující 1000 nejrůznějších her. Tato kniha se stala nenahraditelným pomocníkem pro sestavení či doplnění programu vedoucích oddílů nejrůznějšího druhu. Na ni pak o deset let později navazuje čtyřdílný projekt, který je vyvrcholením mnohaleté Zapletalovy práce v oblasti her a to *Velká encyklopedie her; I. Hry v přírodě; II. Hry v klubovně; III Hry na hřišti a v tělocvičně; IV. Hry ve městě a na vsi*. Na počátku každého z těchto svazků je obsáhlý teoretický úvod obsahující metodické rady a pravidla, na která musí realizátor brát zřetel, chce-li být úspěšný, jsou to např. zásady bezpečnosti her, způsoby řešení případných sporů vzniklých při hře, o tom jaké morální vlastnosti hra může rozvíjet. U každé hry je krátká anotace komu je hra určena a jaké vlastnosti a dovednosti rozvíjí⁵⁷.

Zatímco čtyřdílná encyklopedie je dílo velmi monumentální, pro praktické využití na cestách je koncipovaný maloformátový *Špalíček her* ilustrovaný Alenou Zapletalovou. Za průkopnický počín je možné také označit vydání sborníku *Lipnických her*⁵⁸ v roce 1990 pod názvem *Zlatý fond her*, tyto hry do té doby byly předávány pouze v ústním podání. Zapletal se spolupodílel se i na některých dílech mnohadílné série *Her do kapsy*, které mají opravdu kapesní formát, navíc jednotlivé stránky s herními návody lze snadno vytrhnout a samostatně použít.

⁵⁷ Zajímavá je skutečnost, že (zřejmě pod vlivem skautské tradice) u dětí starších 12 let nedoporučuje Zapletal pro většinu her koedukované skupiny.

⁵⁸ Viz kapitola 4.3

Mimoto je Miloš Zapletal také spoluautorem příruček *Skautských her v přírodě*, *Skautských her v klubovně* a *Skautských her ve městě* vydaných v edici *Skautské prameny*.

Miloš Zapletal je také sběratelem a popularizátorem deskových her. 116 nejlepších deskových her světa najdeme v *Pokladnici her*, na ni později navazuje výpravně pojatá *Velká kniha deskových her*. Zajímavé je členění knihy na hry, kde je důležité hráčské umění a na hry, kde rozhodující roli hraje náhoda a dále podle počtu hráčů, pro které je určena.

Rovněž je nadšeným propagátorem hlavolamů, především těch matematických, jejichž prostřednictvím a především prostřednictvím motivačních povídek k nim se snaží popularizovat u mnoha dětí neoblíbenou matematiku (např. *Knihy hlavolamů*).

U všech příruček, ať již herních nebo zaměřených na jiné volnočasové aktivity, hrají důležitou roli i doprovodné ilustrace.

Jako editor se Zapletal zasloužil o znovuobjevení her Jaroslava Foglara a to knihou *Hry Jaroslava Foglara*, v níž uceleně předložil Foglarovy hry z různých časopisů, kronik, soukromých archivů a kterou obohatil i zápisy dlouhodobých her z Foglarových románů. Svému druhému českému pedagogicko-skautskému vzoru Eduardu Štorchovi vzdal hold edicí knihy *Sachemův odkaz*, kde předkládá celoroční etapovou hru založenou na motivech ze Štorchových románů, jejímž cílem je vzbudit zájem o pravěkou historii i o dílo Eduarda Štorcha.

Miloš Zapletal za svůj dosavadní život vydal téměř **dvacet publikací věnovaných hrám, z nichž některé zahrnují několik tisíc herních nápadů**. Jeho odborná práce na poli her a herních systémů nemá, alespoň co se rozsahu týče, nejen u nás, ale nejspíš ani na světě srovnatelnou obdoby. V mnoha ohledech svým dílem přesáhl tvorbu svého učitele Jaroslava Foglara. Jeho herní publikace vyvolaly zájem o toto téma i u řady jiných autorů, ovšem jeho sběratelské dílo na poli her je natolik rozsáhlé a významné, že i v budoucnu bude jen velmi těžko možné ho překonat.

Ze Zapletalových knih může s úspěchem čerpat každý, kdo potřebuje na nějaký čas zabavit skupinu dětí. Díky jeho činnosti bylo velké množství her zpřístupněno široké veřejnosti

dávno před tím, než započala éra webových stránek, na kterých si dnes můžete stáhnout prakticky jakákoli herní návod.

Na rozdíl od většiny ostatních sběratelů **dokázal Zapletal také všechny teoreticky popsané hry konfrontovat s praxí.** Bez zkušeností získaných mnohaletou prací s mládeží by jeho tak rozsáhlé herní dílo jen těžko vzniklo.

4.5 Hra jako pedagogický nástroj Miloše Zapletala

Jen málo her slouží k prostému pobavení nebo ukrácení dlouhé chvíle. Většina her má různý výchovný záměr. **Některé prověřují tělesnou zdatnost, jiné cvičí motoriku, další jsou zaměřeny na duševní schopnosti, nebo na sociální dovednosti.** Hra může přispět ke smysluplnému naplnění volného času. Pomocí hry lze tlumit dětskou agresivitu, spory mezi jednotlivci i řevnivost mezi skupinkami.

Zapletalovu hru tvoří většinou **libreto** (literární či smyšlený příběh), které je následně díky autorově fantazii transformováno do hry⁵⁹ s více či méně striktně vymezenými pravidly. Hru pak Zapletal vždy „piluje“ při testování na dětech ze svého oddílu (protože teprve v interakci s hráči a prostředím, lze zjistit, jaké jsou silné stránky hry, a kde naopak jsou slabiny) do podoby, aby ji bylo možno kdykoli zopakovat i s jinou skupinou dětí. Jindy některou už dávno zapomenutou hru transformuje do nových podmínek. Miloše Zapletala vždy zajímá, jaký pozitivní účinek ta která hra má a jak je možné ji výchovně využít.

⁵⁹ „Přikažte dvanáctiletému klukovi, aby doběhl do lesa vzdáleného tři sta metrů, a poběží nejspíš velice pomalu, bez zájmu. Jestliže mu však v rámci herního libreta přidělíte úlohu poštovního jezdce, který má dopravit do vesnice zprávu o hrozícím nebezpečí, uběhne těch tři sta metrů jako o závod. Zvláště, když je trasa, kterou musí proběhnout, ostře lovaná nepřáteli.“ (Zapletal M. in Šantora, R.; Nosek, V.; Janov, S.; Dostál, V.: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Praha, Junáka – svaz skautů a skautek ČR 2012, s. 212.)

Miloš Zapletal jako jeden z prvních pochopil, že při výchovném využití her není rozhodující jen hra sama o sobě. V metodických úvodech do svých herních příruček opakovaně zdůrazňuje, že je vždy nejprve je nutné si ověřit, zda je hra relevantní motorickým a psychickým schopnostem hráčů. Důležité je hru vhodným způsobem uvést (motivovat⁶⁰ účastníky) a to nejlépe zajímavým, napínavým příběhem, který povzbudí fantazii a vyvolá očekávání, hráče pro ně srozumitelným způsobem seznámit s pravidly, ale také být připraven na řešení různých situací, které mohou v průběhu hry nastat i na to, jakým způsobem bude hra ukončena. Důležité je zvolit vhodný způsob komunikace s ohledem na věk, pohlaví eventuelně zvláštnosti osobnosti jednotlivých hráčů, přičemž komunikace při hře neprobíhá jen na verbální úrovni, používají se i jistá standardní či předem smluvená hesla. Zapomínat se nesmí ani na bezpečnost hráčů.

Svoji roli hraje i velikost prostoru, ve kterém se hra odehrává, ta totiž přímo ovlivňuje frekvenci a intenzitu vzájemných interakcí hráčů a musí být úměrná počtu zapojených hráčů. Pedagog by měl ve vhodném okamžiku ustoupit do pozadí a tím podpořit přirozený průběh hry. Vzhledem k tomu, že hráč prostřednictvím hry získává kromě pocitu uspokojení i sociální status ve skupině, musí způsob bodování umožňovat prosazení i méně šikovných hráčů (např. možnost za nějaké okolnosti body násobit). Intenzitu prožitku i celkovou dynamiku hry pak ovlivňuje množství času na hru vymezeného. Při hře je třeba kombinovat okamžiky intenzivního zatížení s okamžiky odpočinku.

O efektivitě hry rozhoduje především přiměřenost velikosti a množství vytýčených cílů.

Miloš Zapletal vytvořil, za dobu co se herní tematice věnuje, kromě jednorázových her i propracované herní komplexy celoročních i celotáborových her. Pro jeho většinu jeho her je typická jednoduchost – jednoduchý příběh a jednoduše vysvětlená základní pravidla, která je možno podle potřeb různě modifikovat. **Ve svých velkých terénních hrách** (Stopami statečných, Město v džungli atd.) **se snaží působit komplexně na všechny smysly**

⁶⁰ **Motiv** je hybnou silou lidského jednání. Obvykle se rozlišují primární motivy, které podněcují činnosti k uspokojování základních životních potřeb a motivy sekundární (psychické a sociální). Sekundárními motivy může být snaha být první, být uznáván, odlišovat se, spolupracovat (Břicháček, V.: Poselství skautské výchovy. Liberec, Skauting 1991.)

hráčů. Nejpopulárnější jsou však hry dlouhodobé, rozdělené na více dílů, hrané v průběhu několika měsíců, v rámci nichž je možné uplatnit nejrůznější aktivity. U etapových her hráči mohou zúročit dlouhodobě získávané vědomosti a dovednosti a mají možnost otestovat své morální a volní vlastnosti – odvahu, vytrvalost, schopnost spolupracovat.

U **etapových her** se nyní zastavme podrobněji. Vynález dlouhodobých her: celotáborových a celoročních, byl jedním z nejvýznamnějších příspěvků skautingu české mimoškolní výchově.

Na většině dnešních táborů je „etapovka“ hlavním pilířem programu. U zrodu etapových her stály Setonova orlí pera a Foglarovy bobříky. První etapová hra jako taková se připisuje Jaroslavu Novákovi, který v roce 1939 v románu *Zelené jezero* popsal pátrání vodních skautů po aztéckém a mayském pokladu. Obdobným tématem se inspiroval v r. 1942 J. Foglar při přípravě hry Alvarez (vycházel při tom z románu J. Kleinpaula *Ferdinand Cortéz a dobytí Mexika*)⁶¹, jeho hra se pak stala průkopníkem tohoto žánru. Masověji se u nás etapové hry rozšiřují po druhé světové válce, ale největší popularitu získávají v 70. a 80. letech. Legendy etapových her odráží oblíbená dobová dětská témata.

Etapová táborová hra v pojetí Miloše Zapletala nikdy není samoučelná, vždy je v souvislosti s celkovým skautským programem, či zaměřením tábora. Zdůrazňuje, že je nutné zvážit, co jednotlivé etapy sledují a jak na sebe budou navazovat, jaké mezi nimi budou souvislosti a jaký bude závěr hry. V etapové hře je, více než kde jinde, důležitá herní motivace⁶², tedy především vhodné libreto (čtené, vyprávěné nebo divadelně inscenované), hra by měla mít lákavý název, vyvolávající zvědavost, asociující něco dobrodružného, romantického. Neméně důležitá je však také osobnost vedoucího, který hru nabízí - jeho úkolem je vyhodnotit aktuální atmosféru, věkové zvláštnosti, vhodnost prostředí, průměrné

⁶¹ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007, s. 179.

⁶² Motivace je soubor vnitřních podnětů, se kterými hráč vstupuje do hry. (Zounková, D.: *Zlatý fond her III*. Praha, Portál 2007, s. 14.)

znalosti a dovednosti herní skupiny a nabídnout jim odpovídající hru. Vedoucí rovněž hru řídí: stanovuje začátek a konec hry a dohlíží na její regulérní průběh, v případě sporů má rozhodující slovo, musí jednat rozhodně, nestranně a jednoznačně, ale zároveň nesmí do hry zasahovat zbytečně. Kromě úvodní motivace a navození atmosféry, je třeba tyto po celou dobu hry udržovat a povzbuzovat.

Po skončení hry by, kromě oficiálního vyhlášení výsledků, měl být její průběh i výsledky rozebrány společně s hráči. Důležité jsou především pocity ze hry, z její atmosféry. Tento rozbor může prohloubit účinek hry a pro instruktora je zdrojem informací o tom, jestli byl cíl hry úspěšně naplněn, eventuálně, proč některého požadovaného cíle nebylo dosaženo.

Miloš Zapletal však nechce vychovávat děti jen hrou s jinými dětmi. Již několik desítek let **propaguje také společné hraní i jiné aktivity dětí s rodiči** od raného věku až po období dospívání. Vidí zde cestu k vytvoření vzájemné důvěry, respektu, ke zlepšení mezigenerační komunikace a k lepšímu vzájemnému pochopení a toleranci, což může sloužit jako prevence případných mezigeneračních konfliktů.

Bez nadsázky lze říci, že Zapletalovy hry pro děti se zapsaly do dějin české mimoškolní výchovy. Jeho hry pro dospělé se pak s odstupem času začaly využívat i ve vysokoškolském školství i pro zlepšování firemní kultury prosperujících společností.

5 MILOŠ ZAPLETAL A JEHO PEDAGOGICKÝ SYSTÉM

Přestože Miloš Zapletal je vystudovaným učitelem tělocviku, oblastí na níž zaměřil svoje celoživotní pedagogické úsilí, je oblast pedagogiky volného času.

Co je volný čas? Definice, co je **volný čas**, existuje několik. V německé literatuře bývá volný čas definován jako čas, který zbývá po splnění povinností (pracovních i nepracovních). Jiná z definic charakterizuje volný čas jako činnosti, do kterých člověk vstupuje s očekáváními, účastní se jich na základě vlastního svobodného rozhodnutí, a které mu přináší příjemné zážitky a uspokojení. Za hlavní funkce volného času se považují: regenerace pracovních a duševních sil a rozvoj osobnosti.⁶³

Od šedesátých let 20. století začíná být volný čas dětí, mládeže i dospělých vnímán jako významná oblast pro výchovné působení. Funkce, obsah a metody výchovy ve volném čase se stále rozšiřují a obohacují. Vzhledem k prodlužující se délce lidského života dochází také k rozšiřování věkového spektra účastníků.

V přemluvách svých knih i v rozhovorech Miloš Zapletal vzpomíná, že jako dítě stále znovu zažíval neuspokojenou touhu po zajímavé činnosti a hledal odpověď na otázku: Co mám dělat? Utíkal se ke knihám, ale dobře vnímal, že dobrodružství zažívané prostřednictvím literárního hrdiny je jen náhražka skutečného dobrodružství. Motivem jeho celoživotního hledání se stala touha **nalézt všestranný, zajímavý a dostupný program pro volný čas**, který by mohl nabídnout každému dospívajícímu. A to program nejen atraktivní, ale takový, **který bude mít hlubší smysl a bude sloužit k rozšiřování obzorů a sebevýchově**.

Ve své pedagogické koncepci vychází Miloš Zapletal ze základních ideálů skautingu, kterými jsou:

- morální výchova a vytváření duchovního rozměru
- výchova dětí dětmi v malých skupinách

⁶³ Hofbauer, B.: Děti, mládež a volný čas. Praha, Portál 2004.

- vztah k přírodě se silným ekologickým aspektem
- činnost a hra jako základní metoda učení
- ideály demokracie a uskutečňování občanské společnosti

Své náměty pro volnočasový program začal publikovat nejprve v časopise *Junák*, po jeho zániku pak od roku 1970 v časopise *Pionýrská stezka*.

Pilíři Zapletalova výchovného programu jsou:

- program pro rozvoj tělesné zdatnosti dětí a mládeže
- výchova v přírodě a k přírodě
- estetická výchova
- etická výchova
- výchova prožitkem a výchova dobrodružstvím

5.1 Program pro rozvoj tělesné zdatnosti

Miloš Zapletal vystudoval Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy obor tělesná výchova. Krátce působil jako učitel tělocviku. Jako profesionální tělocvikář vždy byl a je významným propagátorem tělesné kultury, což je, zvláště v dnešní době, kdy děti i dospělí většinu dne tráví u počítačů a televizí, činnost mimořádně potřebná, ovšem před cvičením v tělocvičnách a posilovnách Miloš Zapletal vždy dává přednost pohybu v přírodě

První drobné brožurky se sportovně herní tematikou připravil pro mladé turisty v polovině 50. let. První rozsáhlá sbírka motivovaných terénních sportovních her s názvem *Hry v přírodě* vyšla v roce 1958 a ve své době, kdy podobných titulů bylo jen velmi málo, byla pro mimoškolní pedagogy velkým přínosem. Následovala metodická příručka *Cvičení v přírodě* inspirovaná sokolskou a skautskou tradicí, na níž spolupracoval s Bohumilem Kosem. **Cílem obou těchto příruček není podpora jednostranné sportovní výkonnosti, ale dosáhnout celkového rozvoje osobnosti mladých lidí prostřednictvím prožitků a**

zkušeností získávaných při překonávání překážek v rámci provozování aktivit a sportů v přírodě. Obě publikace se netěšily zájmu jen mimoškolních pedagogů, ale také učitelů tělocviku na vysokých školách, jako odborný materiál pro přípravu sportovních kurzů.

V roce 1964 vychází první Zapletalova zbeletrizovaná sportovní příručka *Pět olympijských kruhů*, ve které představuje plejádu různých sportů. Představované sporty jsou podrobně metodicky popsány a popisy jsou doplněny „kinogramy“ rozkreslených stylizovaných postavicek zachycujícími např. softbalový nadhoz, start běžeckého sprintu či správný odraz při skoku dalekém. Cílem této publikace je přivést mládež k pravidelnému sportování a Zapletal v ní využívá znalosti a zkušenosti ze své praxe učitele tělocviku. Metodické pasáže jsou v této knize kombinované se zajímavými povídkami z historie jednotlivých sportů.

Hlavní myšlenkou je propagace individuálního sportování a sportování ve formálně neorganizovaných dětských skupinách. Ke sportování se snaží přilákat i děti „z ulice“, i děti, které ke sportu příliš nadání nemají a také hendikepované. Jednotlivým prvkem celé knihy jsou olympijské kruhy, kdy si čtenář po úspěšném zvládnutí určitých sportovních prvků a limitů může za odměnu vždy jeden z nich vybarvit. Je nutno zdůraznit, že tato kniha vyšla v době, kdy téma potřeby pravidelného pohybu zvláště u dětí bylo víceméně opomíjeno.

Od počátku 60. let, kdy vyšly Zapletalovy první publikace se sportovní tematikou, díky němu mnoho dětí objevilo kouzlo „Finské stezky“⁶⁴ síly, rychlosti, obratnosti a vytrvalosti. Díky němu se v nejednom náctiletém zakořenila potřeba aktivního všestranného pohybu.

Ve svých publikacích poskytuje motivaci i podrobné metodické návody i pro ty, kteří nikdy organizovaně nesportovali a ani organizovaně sportovat nechtějí. Již více než půl sto-

⁶⁴ „Lehčí atleti z většiny evropských států trénovali na škvárových drahách v zakouřených městech, ale Švédové a Finové využívali své čisté krajiny. Běhali v lesích, po měkkých loukách, na pobřeží jezer, skákali přes příkopy, keříky a padlé kmeny, šplhali do prudkých strání a zase z nich sbíhali. Věděli, jak je pro atleta důležitá všestranná tělesná zdatnost, a spojovali prostý běh s jiným cvičením.“ (Zapletal, M.: Tisíc malých dobrodružství I. Jaro – léto. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy, ed. Oko sv. 1/1, 1961, s. 206.)

letí usiluje o to, vrátit (nejen) mladé lidi k aktivnímu pohybu, pokud možno v přírodě. A to je, jak se s odstupem času jeví, jeden z velmi důležitých úkolů dnešní výchovy.

Miloš Zapletal ve svých příručkách přináší nový pohled na sportovní aktivity, odlišný od toho, který nabízí vrcholový sport. Cílem není překonávání rekordů, ale intenzivní prožitky, zkušenost získaná překonáváním překážek, získaná dobrodružstvím. Je jakýmsi předchůdcem dnes tak moderních outdoorových aktivit.

5.2 Výchova k přírodě

V předmluvách svých knih Miloš Zapletal uvádí, že to byli E. T. Seton spolu s J. H. Fabrem⁶⁵, kdo u něj svými knihami vyvolali zájem o přírodu. E. T. Seton byl Zapletalovi velkou inspirací, pro jeho životní hodnoty, pro cítění s přírodou, chápání komplexnosti řádu světa. Zapletal se Setonem sdílí i jeho rozčarování z toho, co přinesl rozvoj civilizace: ze zmechanizování života, z úředničení a obchodničení. **Zapletal navazuje na Setonovu základní myšlenku obrození lidstva uzdravením těla i ducha v srdci přírody.** Varuje před deformací člověka civilizací a kritizuje kořistnický vztah k přírodě, který ohrožuje nejen nás žijící tady a teď, ale i budoucnost světa, jako celku. Člověk by se měl naučit vidět své postavení ve světě jinak, znovu se naučit respektovat přírodu a to nejen tu živou.

Zapletal nabádá k šetření a hájení přírody. Na ochranu přírody nestačí jen vydávat zákony, pořádat teoretické přednášky, ochranu přírody musí člověk přijmout za svou, musí se stát předmětem systematické výchovy, studia, přemýšlení a vlastní práce.

⁶⁵ **Jean Henri Fabre** - francouzský entomolog (1823–1915) zabývající se pozorováním světa hmyzu a pavouků.

Ve svém programu se snaží přimět děti i dospělé chodit do lesů, do luk a polí⁶⁶, sledovat rostliny, hmyz, ptáky v letu, poslouchat různé zvuky, studovat stavbu těla jednotlivých živočišných druhů. **Snaží se přiblížit přírodní zákonitosti i zvláštnosti, upozorňuje na rizika související s nerozumným využíváním přírody. Učí globálnímu prožívání přírody i pozorování jednotlivých detailů. Snaží se přivést svého čtenáře k poznávání přírody v širších souvislostech, k chápání procesů, které v přírodě probíhají.** Skrze poznání chce vzbudit zájem, pochopení a lásku k přírodě. Prostřednictvím pochopení přírody pak člověk může lépe pochopit sám sebe a své místo ve světě, pochopit co je opravdu důležité a co je zbytečné.

Učí také novému způsobu „lovectví“, při kterém se neloví s puškou, ale se skicákem či fotoaparátem.

Jednou z publikací věnovaných výchově k přírodě jsou *Výpravy za dobrodružstvím* (1984) ve kterých učí děti chodit do přírody a nebýt v přírodě „slepým“ a sbírat zrnka „lesní moudrosti“, učí je jak žít v dnešní době v souladu s přírodou. Kromě pozorování a pokusů kniha obsahuje i návody na hry a cvičení v přírodě i na drobné rukodělné práce (krmítka, výrobky z přírodnin atd.). Velmi vhodně jsou voleny i doprovodné ilustrace.

Zapletal vytváří touhu po poznání, po porozumění životu. Jedině díky porozumění přírodě může vyrůst nový typ člověka, nesobeckého, s širokým rozhledem, soucítícího se vším živým. Děti se musí vychovat k jinému vnímání přírody. Bez úcty ke všemu bytí a ochraně přírody člověk nemůže dlouhodobě přežít. Člověk musí přestat konečně exploatovat přírodu, tak jak je to v naší kultuře zakořeněné. Nastupující generace musí pochopit, že příroda tu není jen pro nás, a že zvířata, rostliny i příroda neživá mají své právo na bytí.

⁶⁶ „Copak není skutečné dobrodružství, potkat v houštinách stádo jelenů? Objevit a prozkoumat jeskyni, která vede do tajemného nitra země?...Necítíš slastné mrazení v páteři při sledování liščích stop na pusté sněžné pláni? Nezakoušíš objevitelské rozechvění nad zeleným údolím, kam tvoje noha ještě nikdy nevkročila?“ (Zapletal, M.: *Výpravy za dobrodružstvím*. 3. upravené vydání, Praha, Euromedia Group – Knižní klub 2009, s. 10.)

Člověk nesmí z přírody stále jen brát. Zdůrazňuje, jak je důležité zachovat v přírodě pestrost a rovnováhu. Zdůrazňuje zodpovědnost člověka vůči přírodě. Zánik přírody by znamenal zánik lidstva.

To, že pobyt v přírodě upevňuje zdraví, zvyšuje odolnost je známé už dávno. Pobyt v přírodě je ovšem také důležitý pro získávání různých dovedností a pro uvedení mnoha znalostí do kontextu a pochopení řádu světa a to je hlavní myšlenkou programu Miloše Zapletala. Miloš Zapletal vytváří program zaměřený na poznávání přírody, její pochopení a ochranu.

5.3 Estetická výchova

Estetika je filosofická disciplína zabírající se povahou smyslového osvojování světa člověkem. Zjednodušeně lze říci, že estetika je naukou o krásnu. Základní estetickou kvalitou je tedy krásno. Pro každého z nás může být krásné něco jiného. To co lidé považují za krásné je ovlivňováno historickými a kulturními souvislostmi, vzděláním, inteligencí, osobní zkušeností i aktuální situací.

Pokud se má z dítěte stát všestranně rozvinutá osobnost, musí se u něj rovnoměrně rozvíjet smysl pro praktičnost, smysl pro teoretické uvažování, ale také smysl pro umění a krásu vůbec. Určité míry rozvinutosti estetického citění je možné dosáhnout u každého dítěte. Nejvyšší formou estetického osvojení světa je pak tvůrčí umělecký vztah.⁶⁷

Estetická výchova zahrnuje výchovu hudební, výtvarnou, literární, pohybovou. Uskutečňuje se v průběhu celého lidského života. Začíná v rodině, v níž dítě vyrůstá, přes systém škol (mateřských, základních, středních vysokých i lidových) až po estetickou samovýchovu.

⁶⁷ Odehnalová, A.: Vybrané kapitoly z dějin kultury. Brno, Akademické nakladatelství CERM 1997, s. 22.

Cílem estetické výchovy Miloše Zapletala je **vypěstovat v čtenáři potřebu styku s estetickými hodnotami**, poznávat významná umělecká díla, seznamovat s estetickými kritérii a rozvíjet estetický cit. Snaží se ovšem u dětí rozvíjet **nejen estetický vztah k umění, ale také k přírodě**. Na krásné věci se však **nestačí pouze pasivně dívat**, důležité je zapojit svoji vlastní fantazii a **začít také sám tvořit**. I v oblasti estetické výchovy vychází z myšlenek woodcraftu – velká část jeho tvůrčích činností je z přírodnin, nebo přírodou inspirovaná. Využívá některé výtvarné metody vytvořené E. T. Setonem (například otisky listů „linorytovou“ metodou), ale vytváří i výtvarné nápady vlastní.

Svět výtvarného umění přibližuje Miloš Zapletal dětem knihou *Kouzelné brýle* vydanou v roce 1963. V této knize těží ze svého pedagogického působení na vysokých školách výtvarného směru. Kniha obsahuje pro Zapletala typický motivační příběh doplněný návody k vlastní výtvarné činnosti (např. výroba loutek, koláží, drobných šperků apod.), kniha je pak obohacena barevnými fotografiemi děl autorů, o nichž je v textu řeč. Další kniha, na které Miloš Zapletal spolupracoval s Janem Schmidem⁶⁸, *Objevy bez konce* je věnována tvůrčí práci s přírodninami (plody, kůrou, kamínky apod.). Autoři ukazují čtenářům, že skrytou krásu lze nalézt i v nejobyčejnějších věcech. Návody na činnosti rozvíjející estetické cítění lze nalézt i v knihách *Tisíc malých dobrodružství* a *Rok malých dobrodružství* a vnímání a tvoření krásných věcí jsou věnovány i některé příručky či pasáže příruček vydaných v edici *Skautské prameny* (např. příručka *Rukodělné práce a výtvarné hry*, na které se kromě M. Zapletala podíleli i další autoři).

Estetické potřeby patří k vyšším potřebám člověka. Úroveň těchto potřeb vypovídá o kulturní úrovni jedince, ale také o úrovni celé společnosti.

⁶⁸ Jan Schmid – herec, režisér, scénárista, dramatik, pedagog na DAMU, spisovatel, knižní ilustrátor, výtvarník (sklo, užitá grafika, kostýmy, scénografie).

5.4 Etická výchova

Etika je filosofická disciplína zabývající se morální stránkou lidského života, hledá obecné zásady, co mají lidé dělat, o co v životě usilovat, jak se chovat k jiným lidem. Je chápána jako praktická filosofie.⁶⁹

Názory na to, co je dobré a co špatné, se v různých dobách a v různých kulturách různí. Každá etika však věří, že existuje dobro a je poznatelné, věří v lidskou důstojnost a sounáležitost, věří ve svobodu, tudíž i odpovědnost člověka.

Vše prostupující mravní kodex a mimořádný důraz na etickou výchovu hrají ve výchovném programu Miloše Zapletala zásadní roli⁷⁰. Žádné dítě se jako morální osobnost nerodí, stává se jí postupně v průběhu dlouholetého procesu. Chápat etické hodnoty dítě učí rodina, ve které žije, vrstevníci, se kterými se stýká, jeho zkušenosti z různých situací, to co čte, to co poslouchá a to na co se dívá.

Miloš Zapletal útlé dětství prožil v době před druhou světovou válkou, kdy ještě čestnost, poctivost, věrnost a důvěryhodnost byly nejvíce ceněnými vlastnostmi a tvořily samozřejmou součást společenského života, ke stejným mravním a etickým normám se hlásily v době jeho dětství i největší výchovné organizace Sokol a Junák. Zažil také doby nesvobody v době německé okupace a komunistické totality, kdy docházelo ke zpochybnění a devastaci všech těchto hodnot. O to víc **usiluje o nápravu morálních škod o návrat mravních hodnot do každodenního života.**

⁶⁹ Kratochvílová, J.: Etika pro střední školy. Praha, Kvarta 1996.

⁷⁰ „Poznal jsem ho v šíři až dichotomií neboli dvojčlenné, a možná i vícečlenné, avšak vždycky s etickou jednoznačností a férovostí, s pevným charakterem, což všechno jeho jednání a činnost spojovalo. Jak si dobře pamatuji, hodně se v tomto smyslu, vlastně celý život, věnoval mládeži, skautskému vlivu na ni, tedy vštěpování člověčenství a kodexu mravnosti.“ (Jan Schmid in Jirásek, I.(ed.): Zet. Miloš Zapletal: Pět životů. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2010, s. 20.)

Rozvíjí Foglarovu myšlenku **Modrého života**⁷¹ a jeho požadavku na denní dobrý čin, **usi-luje o to, aby se pozitivní činy, pozitivní myšlení a pozitivní vztahy staly samozřejmou součástí každodenního života**. Vždyť pozitivní činy jako základ humanity, jsou jedním ze základních principů skautské výchovy.

Zapletal zdůvodňuje a propaguje etické hodnoty, jako jsou čest, spravedlnost, odpověd-nost, statečnost, vzájemnost, soucítění. Radí svým čtenářům, kde mají hledat opravdové životní jistoty. Snaží se v nich vzbuzovat lásku k ostatním lidem, i ke všemu živému. Snaží se je podněcovat k vlastnímu přemýšlení. Zdůrazňuje, že na jedince mohou být vyvíjeny různé tlaky z okolí, které se ho snaží přesvědčovat a manipulovat, ale životní rozhodnutí je jen na něm samotném a jen on sám za něj nese odpovědnost. Vždyť zdravý rozum, svo-bodné rozhodování a láska jsou podstatou lidskosti.

Jím propagované hodnoty v dnešní amorální společnosti poněkud „vyšly z módy“, mravní výchova je dnes většinou zanedbávána a to jak ve školách, tak často i v rodinách a slovo „moralista“ je v dnešní době spíše nadávkou, ale to neznamená, že mravní hodnoty nejsou třeba. Naopak čím více amorálnosti se ve světě kolem nás nachází, tím větší je potřeba morálního ozdravení. A jak jinak dosáhnout ozdravení a obnovení tradičních morálních hodnot než skrze výchovu našich dětí.

V průběhu života člověka prochází jeho morální myšlení a jednání několika vývojovými stádii. U každého jedince tento vývoj probíhá různě rychle a ne každý dozraje až do nej-vyššího stádia. Na počátku je dodržování pravidel jen z obav před trestem, později jsou pravidla dodržována z touhy po pochvle a ocenění, následuje vlastní pochopení a rozhodnutí dodržovat řád a zákon, v dalším stádiu o dodržování pravidel rozhodují skupinové ideály, nejvyšším stádiem je pak „život v pravdě“, kdy trest, odměna či ocenění již neroz-hodují, ale rozhoduje hlas svědomí.⁷² Rozvoj svědomí však musí být podporován systema-tickou výchovou, pod vlivem špatné výchovy může být naopak snadno potlačeno.

⁷¹ Viz kapitola 2.1

⁷² Viz Břicháček, V.: Poselství skautské výchovy. Liberec, Skauting 1991.

Miloš Zapletal učí co je opravdovým životním cílem a co je jen možným prostředkem pro jeho naplnění. Po celý život se snaží rozvíjet mravní vlastnosti dětí bez ohledu na různé politické vlivy. Usiluje o výchovu k prosociálnímu jednání, k altruismu⁷³, protože to je, dle jeho mínění, předpokladem pro zachování naší společnosti.

Není však příznivcem planého moralizování. O morálce se nesmí pouze mluvit, nestačí, aby dítě vědělo, co je správné, morálka se musí projevat v konkrétním každodenním jednání, nemusí jít o velké činy, často postačí drobný dobrý skutek, laskavé jednání, úsměv, přátelské slovo. Etice učí prostřednictvím příběhů, ale především sám svým životním příkladem.

5.5 Výchova dobrodružstvím, výchova prožitkem

Výchova dobrodružstvím je založena na prožitcích, zážitcích a z nich vytvořené zkušenosti. Prožívání je subjektivní záležitostí každého z nás, je nedílnou součástí našeho života.

Prožitek je proces mysli v daném místě a čase a je více či méně uvědomovaný. Prožitek je jedinečný a nesdělitelný. To co z prožitku zůstalo uloženo v paměti většinou obohaceno nějakým emočním nábojem, je **zážitek**. Zážitky, které člověk v průběhu života získává, jsou pak propojovány do větších celků a tvoří tak naši **zkušenost**. Prostřednictvím zkušenosti a v ní transformovaných zážitků z minulosti může být člověk připraven na řešení situací v současnosti i v budoucnosti. Silný, nezapomenutelný prožitek je tedy důležitou součástí výchovy člověka.⁷⁴

Nabízí se tedy představa, že výchova prožitkem zahrnuje především adrenalinové aktivity, ale není tomu tak, patří sem i metody, které mohou být aplikovány i méně fyzicky aktiv-

⁷³ **Altruismem** se rozumí jednání zaměřené ve prospěch druhého, které není motivováno snahou o odměnu nebo jiný prospěch.

⁷⁴ Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 3/2005. Praha: Prázdninová škola Lipnice 2005, s. 10.

ním způsobem. Rozhodující není fyzická náročnost a riziko, ale stav mysli toho, kdo se učí, rozhodující je, jak aktivně je do dané činnosti zapojen.

Výchova prožitkem je alternativou ke klasickým způsobům výuky, kdy je předáváno a pasivně přijímáno velké množství informací bez provázanosti s praxí. **Principem výchovy prožitkem je, že znalosti nejsou předávány zvenčí, ale probíhá přirozené aktivní učení skrze vystavování dítěte situacím, ve kterých může získávat a ověřovat si různé znalosti, dovednosti a způsoby jednání.** Vhodným prostředím pro tento typ výchovy je takové, kde může vychovávaný zapojit co nejvíce smyslů⁷⁵, nejideálnější pak je, pokud se vzděláváný se učí vědomosti a dovednosti v praktických činnostech, v reálném prostředí, za okolností, za kterých daná činnost obvykle probíhá (např. nácvik poskytnutí první pomoci při úrazu v lese).

Individuální prožitek (prožitek přírody, umění, duchovní prožitky) může být velmi intenzivní, ale nejhlubší prožitky mívají charakter sociální. Intenzitu prožitku přítomnost dalších osob, s nimiž je možné pocity a dojmy sdílet, silně zvýší. Prostřednictvím navození živých a inspirujících prožitků, lze tedy děti vychovávat, motivovat k dalším činnostem a zároveň mezi nimi vytvářet kladné vztahy.

Jedním z typů výchovy prožitkem je výchova dobrodružstvím. **Dobrodružství** je prožitek spojený s očekáváním něčeho neznámého, s nepředvídatelným výsledkem a s pocitem skutečného nebo subjektivně vnímaného rizika (emocionálního, intelektuálního, materiálního).⁷⁶

⁷⁵ Pokud si dítě např. o borůvce přečte v knize, za chvíli o ní nic neví, pokud si ji bude moci prohlédnout na keři, kde roste, ucítí její vůni, ochutná ji, nesplete si ji už po zbytek života.

⁷⁶ Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 3/2005. Praha: Prázdninová škola Lipnice 2005, s. 10.

Prvek touhy po dobrodružství a objevování nepoznaného sehrál ve vývoji člověka významnou roli. Základy české výchovy dobrodružstvím, tedy výchovy založené na zaujetí, dobrodružství, hledání a objevování položil Eduard Štorch, na jeho myšlenky později navázal Jaroslav Foglar a třetím z „otců“ tohoto výchovného směru je právě Miloš Zapletal.

Dobrodružné aktivity mohou pomáhat rozvíjet tělesné schopnosti, psychomotoriku, ale také sociální vztahy, komunikaci, spolupráci, mohou významně ovlivnit psychickou i emocionální sféru osobnosti. Prostřednictvím dobrodružství je možné naučit se překonávat problémové situace i vlastní hranice. Díky provádění různých aktivit a plnění úkolů dochází k sebezdokonalování, ale je také ovlivňováno sebehodnocení a je tak možné dosáhnout růstu osobnosti a rozvoje člověka. Typickou aktivitou spojenou s výchovou dobrodružstvím je pak hra.

Výchova dobrodružstvím však není určena pouze pro děti. Miloš Zapletal stál u projektu „*Prázdninových škol Lipnice*“.⁷⁷ Cílem těchto škol bylo sebezpoznání a osobní růst právě prostřednictvím intenzivních prožitků (prostřednictvím zapojení celého člověka: jeho fyzické, intelektuální i emoční stránky). „Lipnické školy“ obsahovaly promyšlený provázaný soubor aktivit, který zahrnoval intenzivní pohyb ve spojení s intenzivní kulturou, vše pak se silným etickým podtextem. Cílovou skupinou škol byly dospělí a dospívající starší 16 let – tedy cílová skupina, pro niž do té doby prakticky žádné programy koncipovány nebyly. Heslem bylo: „*Poznej sám sebe*“ - tedy poznej, jakou zátěž dokážeš unést, kolik strachu, fyzických i psychických překážek dokážeš překonat, co všechno jsi schopný vytvořit.

Výchova prožitkem se dnes s úspěchem používá při práci s rizikovou mládeží, mládeží se vzdělávacími poruchami, se smyslově postiženými ale i pro osobní rozvoj dospělých.

Miloš Zapletal byl jedním z průkopníků této moderní metody výchovy a vzdělávání.

⁷⁷ Viz kapitola 4.3

5.6 Komplexní program pro volný čas

Miloš Zapletal od počátku své pedagogické činnosti na poli volnočasových aktivit zamýšlel sestavit komplexní pestrý program pro volný čas, do kterého by všechny výše uvedené výchovné metody zakomponoval.

V rámci svého výchovného programu zdůrazňuje, že estetické hodnoty by měli jít ruku v ruce s těmi fyzickými, ale především pak s etickými. V tomto jeho programu vychází z myšlenek starověku, kdy základní estetický pojem krásy znamenal spíše kvalitu morální než vizuální. Také Sokrates spojuje krásu a dobro v jediný ideál Kalo-Kagathia (kalos – krásný, agathos – dobrý)⁷⁸. A do tohoto ideálu krásy a mravnosti je zahrnována krásy duševní i fyzická.

Ve svém výchovném programu se rozhodl využít, stejně jako skauting a woodcraft, přirozenou dětskou potřebu dobrodružství a romantiky a jako hlavní výchovné prostředí zvolil přírodu. Vždyť tím neideálnějším prostředím pro výchovu jsou louky, lesy, hory, řeky, které nabízí nepřeberné množství možností k vlastním prožitkům, které jsou tím nejlákavějším prostředím pro dobrodružné aktivity. Příroda je též pokladnicí estetických hodnot (dávní umělci vždy toužili napodobit ve svých dílech co nejvěrněji krásu přírody). Ranní rosa, ticho, modrá obloha může v člověku vzbudit smysl pro krásu – krásu kolem sebe i krásu vlastní. A naopak rozvinutý smysl pro krásu se projevuje zpětně ve směřování k udržení a posílení přírody. Aktivity konané v přírodě z důvodu jejího lepšího pochopení zároveň slouží k rozvoji osobnosti vzdělávaného i po jiných stránkách. Vztah k přírodě je pak jednou ze základních etických hodnot.

Komplexní program pro prázdninové dny sestavil Miloš Zapletal v knize *Prázdniny pod stanem*.

⁷⁸ Odehnalová, A.: Vybrané kapitoly z dějin kultury. Brno, Akademické nakladatelství CERM 1997, s. 23.

Jeho hlavní záměrem však bylo, připravit pestrý program pro volný čas, ve kterém by jednotlivé činnosti byly uspořádány do ročního cyklu. Svůj záměr realizoval knihou s názvem *Tisíc malých dobrodružství*, která vyšla v roce 1961. Tato kniha obsahující podněty k volnočasové činnosti, byla vydavatelem rozdělena do dvou dílů Jaro-léto a Podzim – zima.

Ke stejné tematice se navrácí téměř o padesát let později v další interaktivní knize *Rok malých dobrodružství*, obzory čtenářů rozšiřuje o základní znalosti z historie, výtvarného umění, hudby, architektury, techniky a mnoho dalších zajímavostí. Tato kniha doplňuje volnočasový program o aktivity doma a ve městě⁷⁹ a spolu s dříve vydanými publikacemi završuje komplexní nabídku programu pro volný čas dětí.

Základními cíli výchovného programu představeného ve výše uvedených publikacích jsou rozvíjení etického myšlení, podporování tvořivosti⁸⁰, zvyšování tělesné zdatnosti a psychické odolnosti, navozování pozitivních mezilidských vztahů i pozitivních vztahů k přírodě. Předkládá zde řadu úkolů a nabádá k aktivnímu hledání jejich řešení, k aktivnímu plnění, tím děti motivuje k vlastní aktivní činnosti

Ve svém programu se **snaží rozvíjet zvědavost, tvůrčí postupy a vlastní úsudek.** Učí děti objevovat přirozené vztahy, samostatně hledat odpovědi na různé otázky. Podněcuje kontextové myšlení. Pomáhá dětem zahlceným množstvím podnětů pochopit řád a smysl některých věcí a dějů, tím vychází vstříc jejich přirozené potřebě po smysluplnosti světa, pomáhá jim pochopit co je důležité a co je zbytečné.

Nabízí rámcový program na celý rok i podrobně rozpracované plány činnosti na jednotlivé měsíce, na jednotlivé vycházky a výlety. Důležitou složkou jeho aktivizačních programů

⁷⁹ „V dalších kapitolách bych tě chtěl upozornit na to, co člověk může pozorovat všude, na nezapadléjší vesnici i v každé pražské čtvrti. Třeba i ty objevíš něco, co tě zvlášť zaujme a dá tvému volnému času hlubší náplň a smysl.“ (Zapletal, M.: Rok malých dobrodružství výzkumů, objevů, her, tvůrčích pokusů, zkoušek všestranné zdatnosti a podivuhodných setkání. Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2008, s. 25.)

⁸⁰ „K naplnění života podstatně přispívá vlastní tvořivá činnost a výtvarné hry k ní patří, neznají žádné věkové omezení. Může se jimi zabývat a bavit člověk tvého věku právě tak jako předškolní dítě nebo nejstarší lidé.“ (tamtéž s. 16.)

je, jak již bylo uvedeno dříve, hra. Ve svých výzvěch využívá potřebu každého dítěte objevovat.

V rámci svého programu se snaží předávat vědomosti, ovlivňovat postoje k přírodě, k druhým lidem i k sobě sama. Velký důraz klade na rozvoj morální stránky dětské osobnosti a za důležitou považuje též výchovu k vlastenectví a k občanství – tedy k respektování základních demokratických hodnot.

Prostřednictvím návodů k praktickým aktivitám usiluje o vytváření nových dovedností a návyků.

Předkládá programy zajímavé a vyvážené, střídá v nich činnosti dynamické s činnostmi, ve kterých je důležité zklidnění a soustředění, dává prostor pro projevení dětské individuality, zároveň zdůrazňuje, že jeho programy mají sloužit jako orientační a ne být dogmatem, že při jejich konkrétní aplikaci je nutné reagovat na nastalé situace, improvizovat, přizpůsobovat je podle aktuálního stavu, nálady, dítěte či skupiny a jejich reakcí.

Při tvorbě programů vychází ze zkušeností svých i svých předchůdců, především pak Jaroslava Foglara.

U všech příruček je patrná velká provázanost s praxí. Jeho poznatky a nápady z praxe, oddílové i vlastní rodinné⁸¹, vycházejí a k praktickému vyzkoušení zamýšlí přivést své čtenáře.

Zapletalem připravený a v jeho příručkách poutavou formou prezentovaný komplexní program pro volný čas je velkým přínosem jak pro mladé čtenáře, tak pro všechny ty, kteří se snaží pro děti a mládež připravit smysluplný program, tedy pro rodiče, pracovníky školních družin, vedoucí oddílů i různých jiných mimoškolních zařízení volného času, lze jej využít i v oblasti speciální a sociální pedagogiky, protože zajímavý, lákavý program je osvědčenou prevencí mnoha poruch dětského chování.

⁸¹ „Naše děti si zvykaly od malička, že nemáme auto, televizi, telefon, automatickou pračku, ledničku s mrazákem ani jiné drahé stroječky. Zato měly tatínka, který si na ně – i pro cizí děti – našel vždycky čas.“ (Zapletal, M. in Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 10/2008. Praha: Prázdninová škola Lipnice 2008, s. 11.)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 EMPIRICKÝ PRŮZKUM PŘI POUŽITÍ PEDAGOGICKÝCH METOD MILOŠE ZAPLETALA V PRAXI

6.1 Postup při provádění průzkumu

Cílem mého průzkumu bylo v praxi zjistit, **zda ideály a výchovné metody Miloše Zapletala jsou uplatnitelné i dnes a to i pro výchovu dětí mimo skautský oddíl.**

Průzkum byl zaměřen na to, zda volnočasový program připravený podle pedagogicko-instruktivních publikací Miloše Zapletala dokáže děti zaujmout, pokud ano tak která jeho část, zda si z tohoto programu děti odnesou nové poznatky a dovednosti, zda i dnes děti dokáže zaujmout klasická hra, tak jak ji Miloš Zapletal ve svých publikacích nabízí a zda si děti prostřednictvím těchto her osvojí něco nového, jaký je vztah respondentů ke sportovním a výtvarným aktivitám a zda je možné tento vztah ovlivňovat prostřednictvím Zapletalových metod. Zajímalo mě také, jaké bude chování dětí a atmosféra v naší skupině a zda se obé bude pod vlivem připravených aktivit nějak proměňovat.

Zvolena byla metoda kvalitativního výzkumu, kdy jsem se skupinou 8 dětí ve věku 6 - 10 let podnikla 12 sobotních výprav připravených podle publikací Miloše Zapletala nabízejících komplexní program volnočasové činnosti. Program výprav byl složen z her a hříček, seznamování se se zajímavostmi z historie, architektury, techniky, pozorování přírody, tělocvičných aktivit, tvořivých činností a základů tábornické praxe.

Pro tento průzkum jsem navázala spolupráci s Kroužkem mladých turistů při DDM Vyškov, jehož vedoucí mi, po krátké počáteční nedůvěře, vyšla vstříc a svěřila mi přípravu programu pro 12 výletů a vycházek⁸² pro skupinu osmi nově přihlášených dětí. Původním záměrem bylo připravit na každý měsíc v roce vždy jeden výlet, s ohledem na organizaci školního roku však byl původní plán pozměněn a v měsících červenec, srpen a prosinec nebyly výlety konány, naopak v měsících září, listopad a červen bylo uskutečněno po dvou výletech.

⁸² „*Vycházkou* míníme krátkodobý pobyt pod volnou oblohou trvající zpravidla dvě až pět hodin. Slovem *výlet* důsledně označujeme podniky celodenní, nejméně šestihodinové“ (Zapletal, M.: Vycházky a výlety s dětmi. Zážitky, objevy, hry, zábava, poznání. Praha, Portál 2003, s. 9.)

Program všech vycházek a výletů byl vytvořen za využití publikací Miloše Zapletala: *Velká encyklopedie her, I. Hry v přírodě* (1995), *Hry do kapsy X* (2005), *Vycházky a výlety s dětmi* (2003), *Rok malých dobrodružství* (2008) a *Výpravy za dobrodružstvím* (2009).

Poznatky získané dětmi jsem si ověřovala krátkými testy (ústními i písemnými) jednak ihned na zpáteční cestě z výletů, jednak jsme se k jednotlivým tématům vraceli i na dalších schůzkách.

Spokojenost s jednotlivými aktivitami děti vyjadřovaly ihned po jejich skončení prostřednictvím barevných kartiček (zelená = aktivita se líbila, žlutá = líbila se tak napůl, červená = nelíbila se). O jejich dojmech z jednotlivých aktivit i výletu jako celku jsem s dětmi hovořila také ihned na konci dané výpravy a zároveň jsem je o celkové zpětné zhodnocení požádala i na konci celé série.

6.2 Témata a náplň jednotlivých výletů

Nejdůležitější součástí většiny výprav bylo putování. To pak bylo doplňováno dalšími činnostmi. Snahou bylo sestavit pro jednotlivé výpravy program co nejpestřejší. Byly kombinovány hry a činnosti různého typu a to jak hry a činnosti založené na fyzických výkonech, tak hry a činnosti, kde byly rozhodující postřeh, odvaha, znalosti, paměť či logické myšlení, tak aby si každé z dětí mohlo najít oblast, kde se může prosadit. Připravený program nebyl neměnný, prostor byl ponechán i na improvizaci dle nastalých okolností (např. skoky přes potok, poskytování první pomoci).

Výlet č. 1

Září 2012 I

Název: **Od trilobita k jeskynnímu medvědovi**

Cíl výletu/vycházky: Muzeum Vyškovska – výstava na téma geologické minulosti Země, rybník Kačenec

Doprava tam: pěšky

Doprava zpět: pěšky

Trasa: Napříč naším městem

Připravený program:

Témata: O historii Země, Pozorujeme ptactvo na rybníku, Vodní živočichové

Hrajeme hry: Přebíhačka, Sbíráání lístků

Cvičíme: Žabka nebo zajíc (test odrazu do dálky), Žabky na rybníku (házení kamínků)

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Skládáme obrazec z nalezených přírodnin.

Improvizujeme: Co jsou mimikry, Vlaštovka a jiříčka.

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš, Kristýna, Maruška, Radka

Výlet č. 2

Září 2012 II

Název: **Mezi perutěmi.**

Cíl výletu/vycházky: Papouščí ZOO Bošovice, Bošovická tvrz, step Viesgrunty (chráněná přírodní památka)

Doprava tam: Vyškov – Brno (vlak), Brno – Sokolnice (vlak), Sokolnice – Bošovice (autobus)

Doprava zpět: Bošovice – Sokolnice (autobus), Sokolnice – Brno (vlak), Brno – Vyškov (vlak)

Trasa: Papouščí ZOO Bošovice – Bošovická tvrz – Viesgrunty – Bošovice, délka pěší trasy cca 6 km

Připravený program:

Témata: O papoušcích (odborný výklad majitelky ZOO), Pozorujeme ptačí pířka, Co to byla šlechta a jak asi žila, Co je step a jaké živočichy a rostliny zde můžeme vidět.

Hrajeme hry: Byl jsem v zoologické zahradě, Hledání tajného hesla, Hry se slovy

Cvičíme: Čapí test (test udržení rovnováhy)

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Kreslíme papoušky, Origami ptáček

Improvizujeme: Poznáváme motýly (dočasná výstava motýlů v ZOO), Poznáváme přírodní materiály (vlna, bavlna, bambusové dřevo...)

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jeremiáš, Kristýna, Maruška

Výlet č. 3

Říjen 2012

Název: **Rytíři na Kuchlově a Hrádku**

Cíl výletu/vycházky: zříceniny hradů Kuchlov a Hrádek, větrný mlýn Ruprechtov

Doprava tam: Vyškov – Rychtářov (autobus)

Doprava zpět: Ruprechtov – Vyškov (autobus)

Trasa: Rychtářov – Kuchlov – Hrádek – Ruprechtov – větrný mlýn nad Ruprechtovem – Ruprechtov, délka pěší trasy cca 9 km

Připravený program:

Témata: Jak se žilo na hradě, Co jsou rytířské vlastnosti, Obnovitelné zdroje energií, Jak se mlela mouka

Hrajeme hry: Boj o hrad (papírovými koulemi), Rytířský turnaj

Cvičíme: Přecházení po kmenech (test obratnosti a rovnováhy)

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Výroba luku k obraně hradu

Improvizujeme: Hledáme samorosty, Pozorujeme mech

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš, Kristýna, Maruška

Výlet č. 4

Listopad 2012 I

Název: **Za podzimním listím**

Cíl výletu/vycházky: Pístovický rybník, Luleč přírodní koupaliště u Libuše

Doprava tam: Vyškov – Pístovice (autobus)

Doprava zpět: Luleč – Vyškov (autobus)

Trasa: Pístovice – Luleč, délka pěší trasy cca 4,5 km

Připravený program:

Témata: Jaké stromy rostou okolo rybníka, Jak fungují zařízení na hrázi, Co jsou turistické značky a k čemu slouží, Čteme mapu, Putujeme podle kompasu

Hrajeme hry: Zkouška mlčení, Zlatý strom, Slovní kopaná

Cvičíme: Hod šiškou na cíl.

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Tvoříme ikebanu, Vodní mlýnek

Improvizujeme: Skládačka z javorových nažek, Skok přes potok

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jeremiáš, Kristýna, Maruška, Radka

Výlet č. 5

Listopad 2012 II

Název: **Po zelené cestě za minerály a šperky**

Cíl výletu/vycházky: Tematická výstava v muzeu Vyškovska, Železniční muzeum u vlakového nádraží.

Doprava tam: pěšky

Doprava zpět: pěšky

Trasa: Napříč naším městem

Připravený program:

Témata: Co je neživá příroda, Návěstí a signály na trati, Hledáme v jízdních řádech

Hrajeme hry: Na průvodce cizích turistů, Poslepu k cíli, Písmenková burza

Cvičíme: Test koordinace (ruce – noha)

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Padáčky, Náhrdelník z jeřabin

Improvizujeme: Pozorujeme pavouka a jeho pavučinu

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Kristýna, Maruška, Radka

Výlet č. 6

Leden 2013

Název: **Jako když se do země propadne**

Cíl výletu/vycházky: Rudický větrný mlýn, Rudická kovárna, Rudické propadání, Rudické doly na železo a žáruvzdorné jíly, písky a hlinky.

Doprava tam: Vyškov – Krásensko (autobus), Krásensko - Rudice (autobus)

Doprava zpět: Jedovnice – Vyškov (autobus)

Trasa: Rudice – Rudická kovárna – Rudický větrný mlýn - Rudické propadání – Rudické doly - Jedovnice, délka pěší trasy cca 6,5 km

Připravený program:

Témata: Opakujeme o obnovitelných zdrojích energie, Kováři a jejich řemeslo, Co jsou krápníky a jejich druhy, Co je inverze, Stopy ve sněhu

Hrajeme hry: Boj o čepice, Test míření

Cvičíme: Test obratnosti s míčkem

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Medicinové váčky s vůní jehličí

Improvizujeme: Vyrábíme poutnickou hůl, Stínová honička

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš

Výlet č. 7

Únor 2013

Název: **Do údolí bledulí**

Cíl výletu/vycházky: Rakovecké údolí s výskytem bledule jarní, exkurze do Račické pekárny

Doprava tam: Vyškov – Říčky (autobus)

Doprava zpět: Račice – Vyškov (autobus)

Trasa: Říčky – Naučná stezka Rakovecké údolí - Račice, délka pěší trasy cca 7 km

Připravený program:

Témata: Naučná stezka Rakovecké údolí, Způsoby rozdělávání ohně bez zápalek

Hrajeme hry: Co nepatří do přírody

Cvičíme: Střelecký test (sněhovými koulemi)

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Vaříme polévku na lihovém vařiči

Improvizujeme: Pozorujeme stopy ve zbytcích sněhu, Co byly zemljanky a kdo byli partyzáni (památník partyzánské oddílu Jermak)

Výletu se zúčastnili: James, Tomáš, Jan, Jeremiáš

Výlet č. 8

Březen 2013

Název: **Po stopách Krysaře**

Cíl výletu/vycházky: Rybník Olšovec, pozůstatky zaniklé středověké vesnice Hamlíkov

Doprava tam: Vyškov – Jedovnice (autobus)

Doprava zpět: Račice – Vyškov (autobus)

Trasa: Jedovnice – rybník Olšovec – Hamlíkov - Račice, délka pěší trasy cca 15 km

Připravený program:

Témata: Jaro u rybníka, Pověst o Krysařovi, (který mladé lidi z Hamelnu odvedl do Hamlíkova), Určujeme stromy a byliny, Pozorujeme kůru stromů

Hrajeme hry: Lovecká, Na Vševěda

Cvičíme: Prolézání kruhem ze spojených rukou, Malý orientační závod

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Vyrábíme píšťalku, Stavíme kamenné mužíky

Improvizujeme: Základy první pomoci (téma bylo zařazeno po drobném poranění jednoho z chlapců)

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš, Kristýna, Radka

Výlet č. 9

Duben 2013

Název: **Beltine**

Cíl výletu/vycházky: Keltské hradiště Černov

Doprava tam: Vyškov – Ježkovice (autobus)

Doprava zpět: Ruprechtov – Vyškov (autobus)

Trasa: Ježkovice – Černov – Ruprechtov, délka pěší trasy cca 7 km

Připravený program:

Témata: Keltové a Slované. Keltské svátky. Jak se brání rostliny.

Hrajeme hry: Keltský poklad, Na zvířátka

Cvičíme: Hod větším kamenem obouruč

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Stavíme model keltské osady z přírodnin

Improvizujeme: Pozorujeme mraveniště, Poznáváme květiny podle vůně

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš, Kristýna, Maruška

Výlet č. 10

Květen 2013

Název: **Za bronzovým býčkem**

Cíl výletu/vycházky: Jeskyně Býčí skála (den otevřených dveří), jeskyně Jáchymka, Františčina huť.

Doprava tam: Vyškov – Křtiny (autobus)

Doprava zpět: Adamov – Vyškov (autobus)

Trasa: Křtiny – Býčí skála – jeskyně Jáchymka – Františčina huť – Adamov, délka pěší trasy cca 11 km

Připravený program:

Témata: Pověst o strašidelném průvodu vycházejícím z Býčí skály. Krápníky (opakování). Pověst o poustevníku Joachymovi. Podivná šelma Cuon europaeus. Netopýři. Jak se vyrábělo železo 500 let př.nl a nyní.

Hrajeme hry: Úkolovka

Cvičíme: Test pružnosti, Mravenčí hra

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Lodička z kůry, Vaříme na lihovém vařiči čaj z kopřiv

Improvizujeme: Hmyz pod kůrou

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš, Kristýna, Radka

Výlet č. 11

Červen 2013 I

Název: **Okolo Priglu**

Cíl výletu/vycházky: Brněnská přehrada, hrad Veveří

Doprava tam: Vyškov – Brno (vlak), Hlavní nádraží – Přehrada (MHD)

Doprava zpět: Veveří – Přehrada (parník), Přehrada – Hlavní nádraží (MHD), Brno – Vyškov (vlak)

Trasa: hráz Brněnské přehrady – hrad Veveří (po pravém břehu přehrady), délka pěší trasy cca 9 km

Připravený program:

Témata: Brno – dominanty, které řeky jím protékají, brněnské zajímavosti. Brněnský hantec. Díla přírody versus díla člověka.

Hrajeme hry: Na korektora (ve vlaku), Květina – strom – zvíře – pták, Stojí, stojí strom

Cvičíme: Test obratnosti se sešitem na hlavě

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Origami: loďka s plachtou, žabka

Improvizujeme: Určování ovocných stromů cestou okolo přehrady, Pozorování brouků a larev pod odvaleným kamenem.

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš, Kristýna, Maruška, Radka

Výlet č. 12

Červen 2013 II

Název: **Tajný výlet pro odvážné (noční výprava)**

Cíl výletu/vycházky: Vyškovská hvězdárna za Dinoparkem (po předchozí domluvě s vedením hvězdárny a Dinoparku).

Doprava tam: pěšky

Doprava zpět: vzhledem k pozdní noční hodině si děti vyzvedávají rodiče

Trasa: Cca 2 km za naše město

Připravený program:

Témata: Příprava ohniště, zásady při pohybu okolo ohně, likvidace ohniště. Pozorování hvězd a přednáška vedoucí hvězdárny. Stezka odvahy přes noční Dinopark (ve spolupráci se dvěma tatínky).

Hrajeme hry: Spadlé hvězdy

Cvičíme: Dosáhni na hvězdy (test odrazu do výšky)

Vyrábíme, tvoříme a připravujeme: Připravujeme dřevo na oheň, pruty k opékání, krájíme chleba a uzeninu, likvidujeme ohniště.

Improvizujeme: Zásady chůze po silnici za špatné viditelnosti

Výletu se zúčastnili: James, Daniela, Tomáš, Jan, Jeremiáš, Kristýna, Maruška, Radka

Základními pomůckami na našich výletech byly: dalekohled, podrobné turistické mapy jednotlivých navštívených oblastí, kompas, zápisníčky na zapisování poznatků, kapesní nožiky, tenisové míčky, krabičky poslední záchrany (dle Jaroslava Foglara), lékárnička a publikace: Dobrylovská, D., *Klíč k určování bylin* (2009), Dobrylovská, D., *Klíč k určování stromů* (2012), Balát, F., *Klíč k určování našich ptáků v přírodě*, (1986) a Pokorný, V., Šifer, F., *Atlas hmyzu*, (2004).

Na všech výletech na náš program dohlížela vedoucí kroužku přezdívaná „Inka“. Ta se s dětmi setkávala také každé druhé úterý v klubovně, kde se společně věnovali především výtvarným činnostem a interiérovým hrám.

6.3 Kasuistika jednotlivých respondentů

Připravených vycházek a výletů se účastnilo 8 dětí ve věku 6 -10 let. Pouze třech akcí se však zúčastnily děti všechny.

James, věk: 9 let

Přihlásit se do Turistického kroužku byl jeho vlastní nápad, přihlásil se sem, protože se do tohoto kroužku přihlásil jeho kamarád Jan. Dalšími jeho aktivitou ve volném čase je navštěvování výtvarného oboru na ZUŠ, do žádných jiných zájmových kroužků nechodí. Má rád kreslení, rád hraje počítačové hry, nesnáší sport.

Z našeho programu se mu při zpětném hodnocení nejvíce líbilo: výroba luku a bitva o hrad, noční stezka odvahy, cesta parníkem.

Daniela, věk: 8 let (sestra Jamese)

Do turistického oddílu ji přihlásila maminka poté, co se sem rozhodl přihlásit její bratr. Daniela je všestranně nadaná, ve volném čase navštěvuje ZUŠ obory výtvarný a hudební (hra na flétnu), ráda tančí. Baví ji skoro všechno.

Z našeho programu se jí při zpětném hodnocení nejvíce líbilo: papouščí ZOO, výroba písťalky, jízda parníkem.

Tomáš, věk: 10 let

Do turistického oddílu ho přihlásil tatínek, prý aby „měl pohyb“. Do žádných jiných zájmových kroužků nechodí, nejraději je doma a hraje na počítači. Baví ho technika, nesnáší sport, nerad kreslí.

Z našich společných výletů se Tomášovi líbila nejvíce hvězdárna.

Jan, věk: 9 let

Turistický oddíl si vybral sám, protože rodiče chtěli, aby měl nějakou sportovní aktivitu, a on nemá rád cvičení v tělocvičně. Jan je nadšeným leteckým modelářem. Do jiných kroužků nechodí, většinu volného času se věnuje modelářství.

Z našeho programu se mu při zpětném hodnocení nejvíce líbilo: výroba luku a bitva o hrad, Býčí skála, Železniční muzeum.

Jeremiáš, věk: 10 let

Do turistického oddílu ho přihlásila maminka „aby byl na čerstvém vzduchu“. Dalších zájmů a kroužků má mnoho: tančí hip-hop, hraje na flétnu, cvičí bojová umění. Večer rád hraje počítačové hry, nemá rád míčové sporty, nerad kreslí.

Z našich společných výletů se Jeremiášovi nejvíce líbilo: keltské hradiště, noční stezka odvahy, Býčí skála.

Kristýna, věk: 9 let

Do turistického kroužku se přihlásila po domluvě s kamarádkou Radkou. Je mimořádně nadaná kreslířka. Ve volném čase ještě navštěvuje výtvarný obor na ZUŠ a kroužek Keramiky při DDM. Ráda zpívá a tančí. Není nic, co by vyloženě neměla ráda.

Z našich společných výletů se jí nejvíce líbilo: papouščí ZOO, cesta za barevným listím, výroba modelu keltského hradiště.

Maruška, věk: 6 let (sestra Kristýny)

Do turistického kroužku ji přihlásila maminka, poté co se pro tento kroužek rozhodla Kristýna. Maruška ráda kreslí a zpívá. Vzhledem k tomu, že na začátku našeho setkávání nastoupila právě do první třídy, rodiče ji do žádných dalších kroužků již nepřihlašovali z důvodu obavy z přílišné zátěže takto malého dítěte.

Z našich společných výletů se Marušce nejvíce líbilo: papouščí ZOO, noční cesta přes Dinopark, jízda parníkem.

Radka, věk: 9 let

Do turistického kroužku se přihlásila kvůli kamarádce Kristýně. Žádné jiné kroužky Radka nenavštěvuje. Ve volném čase hraje počítačové hry, nebo se dívá na televizi. Má ráda zvířata. Nic jiného jí příliš nebaví.

Z našich společných výletů se jí nejvíce líbilo: papouščí ZOO.

6.4 Analýza výsledků empirického průzkumu

Po absolvování dvanácti vycházek a výletů připravených podle pedagogicko-instruktivních publikací Miloše Zapletala nabízejících komplexní program volnočasové činnosti s 8 dětmi ve věku 6-10 let jsem dospěla ke zjištění, že **takto připravený program dokáže i mimo rámec skautské organizace děti mladšího školního věku zaujmout a může sloužit k rozvíjení jejich schopností a dovedností**. Některé prvky připraveného programu sloužily k účelům rekreačním, jiné cvičily paměť, další nutily k hledání nových řešení a jiné rozvíjely tvůrčí schopnosti a spolupráci ve skupině. Prostřednictvím zhotovovaných výrobků děti rozvíjely svoji manuální zručnost, ale také poznávaly své schopnosti, prostor byl poskytnut i pro jejich tvůrčí fantazii.

Co se týče obsahu připraveného programu: dívky preferovaly spíše estetické podněty a zajímaly je především tvořivé činnosti, u chlapců zvítězila jejich přirozená touha po dobrodružství a napětí a největší oblibě se těšilo téma rytířské a strach z tajemné Býčí skály, velký zájem chlapci měli také o technická zařízení. Všechny děti pak bavily činnosti spojené s výrobou či přípravou prakticky využitelných věcí (píšťalky, vodního mlýnku, luku, vaření polévky).

Dalším zjištěním, které průzkum přinesl, bylo, že **i v době dnešních technicky propracovaných počítačových her, může děti zaujmout obyčejná hra v přírodě**. Po počáteční nedůvěře a rozpacích se nakonec postupně do her podařilo zapojit všechny děti. Nejoblíbenější byly jednak jednoduché hry na vybití energie (s prvky honičky a schovávané) a dále hry, ve kterých byl dán jen herní rámec a děti měli dostatek prostoru pro uplatnění vlastní fantazie, schopností a dovedností. U chlapců se pak velké oblibě těšily také hry, které měly silně soutěživý a bojovný charakter.

Hry však nesloužily pouze k odreagování, některé z **her byly spojeny** se snahami o **osvojení určitých poznatků**. Velmi úspěšné byly v tomto ohledu např. hry *Stojí, stojí, strom*, díky nimž se děti během krátkého času naučily rozeznávat základní druhy stromů a *Úkolovka* (opatřit šištičku z olše, natít plošticí, najít stopu zajíce...).

Průzkum ověřil pravdivost také další z myšlenek Miloše Zapletala a to, že **rozhodující roli** u volnočasových aktivit provozovaných s dětmi **hraje** vhodný **motivační příběh**. Vhodně

zvolený příběh, který vyvolá napětí a povzbudí fantazii, přiláká děti k činnosti, o kterou by jinak nejevili zájem. (I děti, které jinak nejsou ochotny udělat krok pěšky, jsou schopny ujít 10 km, pokud cestou očekávají zajímavý a bohatý program).

Na vycházkách a výletech jsme s dětmi pozorovaly zvířata, ptáky, stromy, květiny, brouky, motýly, přestože většina dětí se o některých z těchto rostlin a živočichů již učila v hodinách přírodopisu, nebyla schopna je v reálu poznat. Toto zjištění mi potvrdilo jak **důležité pro děti je vidět vše na vlastní oči, jak důležitý je osobní prožitek, vlastní zkušenost.**

V průběhu průzkumu jsem si, s ohledem na Zapletalův důraz na výchovu dětí prostřednictvím dětských skupin, všímala také atmosféry ve skupině. Na počátku programu většina dětí znala z ostatních zúčastněných 1 – 2 osoby a atmosféra prvního setkání byla velmi rozpačitá. **Společné zážitky a společné hry, společná činnost, usilování o společné cíle však postupně skupinu stmelili** (i když i nadále se při některých činnostech separovaly zvláště dívky a zvláště chlapci, což je však přirozené). Upevnění vztahů ve skupině se také promítlo na změně chování, zpočátku poněkud problematických, jednotlivců. Pod vlivem zajímavého příběhu a atmosféry ve skupině se i děti, které proklamují, že nemají rády sport či výtvarné činnosti daly strhnout k nečekaným výkonům. (Nejvíce k posílení skupinových vztahů zřejmě přispělo společné stavění modelu keltského hradiště.)

Výsledky mého průzkumu tedy dokazují, že výchovný program pro volný čas založený na pobytu v přírodě, na vlastních prožitcích, společné hře a společné činnosti, tak jak jej navrhl Miloš Zapletal, dokáže zaujmout děti i dnes, dokáže rozvíjet jejich schopnosti, poskytnout jim nové znalosti a dovednosti.

ZÁVĚR

Miloš Zapletal, skauty přezdívaný Zet je skautský spisovatel, metodik a významný pedagog volného času. Pro děti napsal několik románů, mnoho příruček věnovaných hrám a zájmové činnosti, velké množství článků do časopisů a přeložil řadu knih, především E. T. Setona.

Pro rodiče a vychovatele připravil řadu publikací věnovaných volnému času dětí a mládeže a jejich smyslu pro hru. Věřil, že dětská hra může mít hlubší dopad a vliv na celý další život. Vytvořil koncepci využití volného času. Na této koncepci začal pracovat již v dobách, kdy si ještě většina pedagogů a sociologů plně neuvědomovala možnosti, dosah a význam pedagogického využití volného času. Některé z jeho publikací věnovaných výchovnému využití her byly přeloženy do mnoha jazyků.

Výchovnou práci obohacuje mnoha novými podněty a zároveň hlouběji rozpracovává myšlenky a podněty dříve přinesené skautingem a woodcraftem. Rozvíjí základní skautské principy, kterými jsou: snaha o vytváření pevných a přátelských vztahů, pomoc druhým jako základ humanity, duchovní rozměr skutečnosti a pozitivní vztah k přírodě.

Celý jeho život je zasvěcen tvůrčímu procesu hledání ideálního skautského programu i co nejvšestrannějšího programu pro volný čas všech dětí. Jeho cílem je vytvořit program co nejpestřejší s důrazem na co největší vlastní aktivitu dítěte. Jeho hry, vycházky a výlety podněcují k pohybu a aktivitě. Rozvíjí systém učení skrze praktickou činnost a učení skrze hru. Usiluje o rozvoj osobnosti dítěte za využití přirozených dětských zájmů. Svě čtenáře se snaží přivést na správnou životní cestu, pomáhat jim nalézat smysl života, vidět krásu přírody budovat mezilidské vztahy. Jeho pedagogický systém je založen zkušenosti získané díky prožití osobních a skupinových zážitků. Chce naučit děti zvládat překážky, hledat řešení samostatně i ve skupině, učí je radovat se z pohybu i z tvůrčí činnosti a to bez ohledu na její výsledek.

Snaží se v dětech vzbuzovat zájem o četbu a to nejen beletrie, pokouší se zpopularizovat též četbu poezie.

Výchovu pojímá jako oboustranný proces, všechny své metody v průběhu let postupně upravuje na základě rozboru vlastních praktických zkušeností s jejich aplikací

Jeho výchovný systém je zaměřen k nápravě toho, co je v dnešní společnosti pokřivené, tedy k nápravě vztahu k přírodě, mezilidských vztahů, usiluje o návrat morálních hodnot, o změnu v chápání světa, o změny v hodnotovém žebříčku dnešních mladých lidí.

Miloš Zapletal vybudoval svébytný systém výchovy mládeže naprosto nezávislý na tom, co mládeži vnucoval, v té které době vládnoucí režim.

Svým dílem ovlivnil tisíce dětí ať již přímo, nebo tím, že poskytoval a poskytuje znalosti a inspiraci jejich výchovným pracovníkům.

V praktické části bylo vyzkoušeno, že ani nejmodernější technice se dosud nepodařilo zcela potlačit přirozenou dětskou touhu po dobrodružství a po společnosti vrstevníků a že s použitím nápadů a motivů z příruček Miloše Zapletala lze, při vhodném výběru témat a za použití poutavých motivačních příběhů, i v dnešní době připravit zajímavý a účinný výchovný program pro volný čas dětí mladšího školního věku.

Škoda jen, že se stále ještě nenašel pokračovatel, který by v podmínkách dnešní doby dokázal nadchnout takové množství dětí, jako se to v minulosti podařilo Foglarovi a Zapletalovi, a přivést je od počítačových her a moderních technologií zpátky ke hrám v přírodě.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] **Baden-Powell, R.: Skauting pro chlapce.** Praha, Junák – svaz skautů a skautek ČR 2009.
- [2] **Bakalář, E.; Kopský, V.: I dospělí si mohou hrát.** Praha, ČTK 1987.
- [3] **Břečka, B.: Kronika čs. Skautského hnutí.** Brno, Brněnská rada Junáka 1999.
- [4] **Břicháček, V.: Junák na přelomu století.** Praha, Junák 2001.
- [5] **Břicháček, V.: Moji milí....** Praha, Junák 2008.
- [6] **Břicháček, V.: Poselství skautské výchovy.** Liberec, Skauting 1991.
- [7] **Břicháček, V.: Skautské putování po stezce životem.** Praha, FONS 1995.
- [8] **Foglar, J.; Herzán, J.; Lasovský, J.; Zapletal, M.: Skautský tábor.** Liberec, Skauting 1993.
- [9] **Hanzlík, V.: Průvodce dějinami skautingu.** Hradec Králové, Okresní rada Junáka 1990.
- [10] **Hofbauer, B.: Děti, mládež a volný čas.** Praha, Portál 2004.
- [11] **Chaloupka, O.: O literatuře pro děti.** Praha, Československý spisovatel 1989.
- [12] **Jirásek, I.(ed.): Zet. Miloš Zapletal: Pět životů.** Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2010.
- [13] **Kolektiv historické komise při Ústřední radě Junáka.: Cestou k pramenům.** Praha, Junácká edice 1994.
- [14] **Kratochvílová, J.: Etika pro střední školy.** Praha, Kvarta 1996.
- [15] **Nagy, L.: 250 miliónů skautů.** Praha, Junák 1999.
- [16] **Novák, J.; Zapletal, M.: Skautská družina.** Liberec, Skauting 1997, ed. Skautské prameny.
- [17] **Odehnalová, A.: Vybrané kapitoly z dějin kultury.** Brno, Akademické nakladatelství CERM 1997.
- [18] **Raška, V. (ed.): E. T. Seton – Černý vlk a jeho stopa v českých zemích.** Vyškov, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově 2013.
- [19] **Raška, V.: Miloš Zapletal – Bibliografie.** Vyškov, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově 2010.

- [20] **Seton, E. T.: Svitek březové kůry; Kniha lesní moudrosti II.** (z angličtiny přeložil Zapletal, M.) Praha, Leprez 2004, SS ETS sv. 11.
- [21] **Seton, E. T.: Indiáni; Kniha lesní moudrosti I.** (z angličtiny přeložil Zapletal, M.) Praha, Leprez 2003, SS ETS sv. 14.
- [22] **Šantora, R.; Nosek, V.; Janov, S.; Dostál, V.: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu.** Praha, Junáka – svaz skautů a skautek ČR 2012.
- [23] **Vavrda, M.: Dějiny ligy (čsl. woodcrafterů).** Praha, Rkp. cca 1946.
- [24] **Witt, David L.: Ernest Thompson Seton. The Life and Legacy of an Artist and Conservationist.** Gibbs Smith Publisher 2010.
- [25] **Zapletal, M. a kol.: Zlatý fond her.** Praha, Mladá fronta 1990.
- [26] **Zapletal, M., Neuman, J.: Hry do kapsy X.** Sociálně psychologické, motorické a kreativní hry. Praha, Portál 2005.
- [27] **Zapletal, M.: Cvoci.** Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2008.
- [28] **Zapletal, M.: Kouzelné brýle.** Praha, Státní nakladatelství dětské knihy, ed. Oko sv. 11, 1963.
- [29] **Zapletal, M.: Lovec hvězd.** 2. vyd. Praha, Leprez 1999, ed. KTO sv. 26.
- [30] **Zapletal, M.: Objevy bez konce.** Praha, Mladá fronta 1967.
- [31] **Zapletal, M.: Ostrov přátelství.** 2. vyd. Praha, Leprez 1994, ed. KTO sv. 11.
- [32] **Zapletal, M.: Pět olympijských kruhů.** Praha, Sportovní a turistické nakladatelství 1964.
- [33] **Zapletal, M.: Rok malých dobrodružství výzkumů, objevů, her, tvůrčích pokusů, zkoušek všestranné zdatnosti a podivuhodných setkání.** Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2008.
- [34] **Zapletal, M.: Sedmička.** 2. vyd. Praha, Leprez 1993, ed. KTO sv. 6.
- [35] **Zapletal, M.: Soví jeskyně.** 2. vyd. Praha, Leprez 1997, ed. KTO sv. 20.
- [36] **Zapletal, M.: Stezka odvahy.** 2. vyd. 1995 Leprez, ed. KTO sv. 16.
- [37] **Zapletal, M.: Tisíc malých dobrodružství I. Jaro – léto.** Praha, Státní nakladatelství dětské knihy, ed. Oko sv. 1/1, 1961.
- [38] **Zapletal, M.: Tisíc malých dobrodružství II. Podzim – zima.** Praha, Státní nakladatelství dětské knihy, ed. Oko sv. 1/2, 1961.

- [39] **Zapletal, M.: Velká encyklopedie her; IV. Hry ve městě a na vsi.** 2. vyd. Praha, Leprez 1998.
- [40] **Zapletal, M.: Velká encyklopedie her; I. Hry v přírodě.** 3. vyd. Praha, Leprez 1995.
- [41] **Zapletal, M.: Velká encyklopedie her; II. Hry v klubovně.** 2. vyd. Praha, Leprez 1996.
- [42] **Zapletal, M.: Velká encyklopedie her; III. Hry na hřišti a v tělocvičně.** 2. vyd. Praha, Leprez 1997.
- [43] **Zapletal, M.: Vycházky a výlety s dětmi. Zážitky, objevy, hry, zábava, poznání.** Praha, Portál 2003.
- [44] **Zapletal, M.: Výpravy za dobrodružstvím.** 3. upravené vydání, Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2009.
- [45] **Zapletal, M.: Záhady a tajemství Jaroslava Foglara.** Praha, Euromedia Grup – Knižní klub 2007.
- [46] **Zounková, D.: Zlatý fond her III.** Praha, Portál 2007.

Závěrečná práce

- [47] **Urbanová, P.: Současný skautský pedagog Miloš Zapletal a jeho význam pro výchovu dětí a mládeže.** Brno 2010. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Mgr. Antonín Dolák, Ph.D.

Periodika

- [48] **Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 3/2005.** Praha: Prázdninová škola Lipnice 2005.
- [49] **Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 7/2007.** Praha: Prázdninová škola Lipnice 2007.
- [50] **Gymnasion, časopis pro zážitkovou pedagogiku 10/2008.** Praha: Prázdninová škola Lipnice 2008.

Audiovizuální prameny

- [51] Zvukový záznam pořadu **Nad věcí s Milošem Zapletalem** Českého rozhlasu 1 – Radiožurnálu vysílaného dne 16. 2. 2009.
- [52] Zvukový záznam pořadu **Setkání s Milošem Zapletalem** Českého rozhlasu 2 – Praha vysílaného dne 26. 2. 2009.
- [53] Zvukový záznam z besedy s Milošem Zapletalem v Knihovně Karla Dvořáčka ve Vyškově 7. 2. 2005.

Korespondence

- [54] Osobní korespondence s Milošem Zapletalem z let 2008-2012.